

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Навчально науковий педагогічний інститут імені В.О. Сухомлинського

Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

«Допущений до
захисту» Завідувач
кафедри Шапочка К.А

 (підпис)
«10» грудня 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

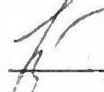
на тему:

«Розвиток зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення засобами ігротерапії»

Виконав: студент 6841м
групи

 Левицька В.Г.
(підпис)

Керівник роботи: к.п.н.,
доцент

 Стельмах Н.В.
(підпис)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Навчально науковий педагогічний інститут імені В.О. Сухомлинського

Кафедра Спеціальної та інклюзивної освіти
 Спеціальність 016 «Спеціальна освіта»
 програма «Спеціальна освіта. Логопедія»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Гарант освітньої програми
 Супрун М.О.

Супрун
 (підпис)

«1» грудня 2025 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Студенту Левицькій Валентині Григорівні

1. Тема роботи: «Розвиток зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення засобами ігротерапії»

Керівник роботи к.п.н. Стельмах Ніна Василівна

2. Затверджені наказом ректора № 1383-УЧ від «26» листопада 2025 року
3. Термін подання роботи: до 01.12.2025 року
4. Вихідні дані по роботі: фахова література, спеціальна науково-педагогічна література з тематики досліджуваного питання, матеріали конференцій, репозитарій університету.
5. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів):
Розділ I. Теоретичні засади розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення засобами ігротерапії.
Розділ II. Методологічні основи та методи дослідження розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із ЗНМ.
Розділ III. Експериментальна перевірка ефективності використання засобів ігротерапії у розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.
 Перелік презентаційних матеріалів виконаний в програмі Power Point.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання видав
Розділ I. Теоретичні засади розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення засобами ігротерапії.	К.п.н., доцент Стельмах Н.В.		
Розділ II. Методологічні основи та методи дослідження розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із ЗНМ.	К.п.н., доцент Стельмах Н.В.		
Розділ III. Експериментальна перевірка ефективності використання засобів ігротерапії у розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.	К.п.н., доцент Стельмах Н.В.		

Дата видачі завдання 01.11.24р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

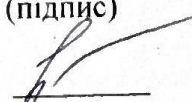
№	Назва етапів роботи	Терміни виконання етапів роботи	Примітка
1	Вивчення літературних джерел з предмета дослідження	Жовтень 2024	Виконано
2	Складання розгорнутого плану магістерської роботи та ознайомлення керівника з планом кваліфікаційної роботи	Листопад 2024	Виконано
3	Робота над написанням Розділу I	Грудень 2024	Виконано
4	Розробка критеріально-показникової бази дослідження	Січень 2025	Виконано
5	Розробка діагностичного інструментарію дослідження	Лютий-Березень 2025	Виконано
6	Робота над написанням Розділу II	Квітень-Травень 2025	Виконано
7	Проведення повторних зрізів за результатами проведеної роботи	Вересень 2025	Виконано
8	Робота над написанням Розділу III	Вересень-Жовтень 2025	Виконано
9	Оформлення магістерської роботи	Жовтень 2025	Виконано
10	Передача магістерської роботи рецензенту для рецензування	Листопад 2025	Виконано
11	Передача магістерської роботи науковому керівникові для написання відгуку	Листопад 2025	Виконано
12	Попередній захист магістерської роботи	Листопад 2025	Виконано
13	Захист магістерської роботи	Грудень 2025	Виконано

Студент

 (підпис)

Левицька В.Г.

Керівник роботи

 (підпис)

Стельмах Н.В.

АНОТАЦІЯ

Левицька В.Г. «Розвиток зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення засобами ігротерапії». Кваліфікаційна робота магістра зі спеціальності 016 «Спеціальна освіта», освітньої програми «Спеціальна освіта. Логопедія». Миколаїв: Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова. Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського. 2025 рік. 79 сторінок.

У кваліфікаційній роботі висвітлено проблему розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) засобами ігротерапії. Здійснено комплексний теоретико-методичний аналіз сутності, причин і класифікації ЗНМ, охарактеризовано особливості формування зв'язного мовлення в зазначеній категорії дітей та визначено роль ігрової діяльності як природного середовища для мовленнєвого розвитку. Розкрито психолого-педагогічні механізми впливу ігротерапії на подолання мовленнєвих труднощів, активізацію мовленнєвої ініціативи, зниження тривожності та формування позитивної мотивації до спілкування.

У другому розділі обґрунтовано методологічні підходи до дослідження розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ, подано характеристику методів дослідження та представлено критерії оцінювання рівня сформованості зв'язних висловлювань. Розроблена система діагностики охоплює аналіз словникового запасу, граматичної будови мовлення, уміння складати розповіді та вести діалог. Результати констатувального етапу дослідження засвідчили недостатність сформованості зв'язного мовлення, що підтвердило необхідність упровадження цілеспрямованої корекційно-розвивальної роботи.

У третьому розділі обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено ефективність корекційно-розвивальної програми «Світ гри та спілкування», спрямованої на розвиток зв'язного мовлення дітей 6–9 років із ЗНМ засобами ігротерапії. Програма включає дидактичні, мовленнєво-ігрові та сюжетно-рольові ігри, елементи казко-, арт- і музикотерапії та має чітку

структуру з десяти занять. Її зміст спрямовано на збагачення словника, формування граматично правильних речень, розвиток уміння вести діалог, складати зв'язні висловлювання та використовувати невербальні засоби комунікації. Аналіз результатів експерименту підтвердив позитивну динаміку розвитку мовленнєвих умінь та загальної комунікативної компетентності дітей.

Отримані результати доводять ефективність використання засобів ігротерапії у корекційно-логопедичній роботі з дітьми шкільного віку із ЗНМ та їх доцільність для впровадження у практику спеціальної та інклюзивної освіти.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення, зв'язне мовлення, ігротерапія, логопедична робота, мовленнєвий розвиток, комунікативні навички, діагностика мовлення, сюжетно-рольові ігри. Корекціо-розвивальна програма.

ANNOTATION

Levitska V. «Development of Coherent Speech in School-Age Children with General Speech Underdevelopment by Means of Play Therapy». Master's Qualification Thesis in Specialty 016 "Special Education," Educational Program "Special Education. Speech Therapy". Mykolaiv: Admiral Makarov National University of Shipbuilding. V. O. Sukhomlynskyi Educational and Scientific Pedagogical Institute. 2025. 79 pages.

The master's thesis highlights the issue of developing coherent speech in school-age children with general speech underdevelopment (GSU) through play therapy. A comprehensive theoretical and methodological analysis of the essence, causes, and classification of GSU has been carried out. The specific features of coherent speech formation in this category of children are characterized, and the role of play activity as a natural environment for speech development is defined. The psychological and pedagogical mechanisms of the influence of play therapy on overcoming speech difficulties, stimulating speech initiative, reducing anxiety, and forming positive motivation for communication are revealed.

The second chapter substantiates the methodological approaches to studying the development of coherent speech in children with GSU, presents the characteristics of research methods, and outlines the criteria for assessing the level of coherent utterance formation. The developed diagnostic system includes the analysis of vocabulary, grammatical structure of speech, the ability to compose narratives, and maintain dialogue. The results of the ascertaining stage of the study showed insufficient formation of coherent speech, which confirmed the need for targeted corrective and developmental intervention.

The third chapter substantiates, develops, and experimentally verifies the effectiveness of the corrective and developmental program “The World of Play and Communication,” aimed at developing coherent speech in children aged 6–9 with GSU through play therapy. The program includes didactic, speech-play, and role-playing games, as well as elements of fairy-tale therapy, art therapy, and music therapy, and consists of ten structured sessions. Its content focuses on enriching vocabulary, forming grammatically correct sentences, developing the ability to conduct dialogues, compose coherent utterances, and use non-verbal means of communication. The analysis of the experiment results confirmed positive dynamics in the development of children’s speech abilities and overall communicative competence.

The results prove the effectiveness of using play therapy in corrective and speech therapy work with school-age children with GSU and its relevance for implementation in special and inclusive education.

Keywords: general speech underdevelopment, coherent speech, play therapy, speech therapy work, speech development, communication skills, speech diagnostics, role-playing games, corrective and developmental program.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ІГРОТЕРАПІЇ	14
1.1 Сутність, причини та класифікація ЗНМ у дітей	14
1.2. Характеристика розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ.....	18
1.3. Роль ігрової діяльності у розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ.....	24
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I.....	33
РОЗДІЛ II. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ	34
2.1. Методологічні основи та підходи дослідження розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із ЗНМ.....	34
2.2. Характеристика та обґрунтування методів дослідження стану розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ.....	36
2.3. Етапи та база реалізації експериментальної програми.....	42
2.4. Діагностика рівнів розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із ЗНМ на констатувальному етапі дослідження.....	45
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II.....	53
РОЗДІЛ III. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ІГРОТЕРАПІЇ У РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ	54
3.1. Обґрунтування методики використання засобів ігротерапії для розвитку зв'язного мовлення дітей шкільного віку із ЗНМ.....	54
3.2. Аналіз результатів застосування засобів ігротерапії у розвитку зв'язного мовлення дітей шкільного віку із ЗНМ	62
3.3. Узагальнення практичних результатів і рекомендації для вчителів- логопедів.....	69
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III.....	74
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80
ДОДАТКИ.....	89

ВСТУП

Актуальність дослідження розвитку зв'язних мовленнєвих навичок у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) зумовлена комплексом психолого-педагогічних і соціальних чинників. Сучасні наукові дослідження підтверджують, що сформованість зв'язного мовлення є однією з провідних умов успішного засвоєння навчальної програми, розвитку мисленнєвих операцій, соціальної адаптації та становлення особистості дитини. У випадку ЗНМ спостерігається системне порушення всіх компонентів мовленнєвої діяльності – фонетико-фонематичного, лексико-граматичного та семантичного, що істотно ускладнює формування цілісних висловлювань і знижує рівень комунікативної компетентності школярів. Це, у свою чергу, призводить до труднощів у навчанні, обмежує можливості пізнавальної діяльності, негативно позначається на емоційно-вольовій сфері та міжособистісних стосунках дитини.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 872 від 15.08.2011 р. «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» визначено порядок надання психолого-педагогічної допомоги дітям із порушеннями мовлення, а Концепція розвитку інклюзивної освіти (затверджена наказом МОН України № 912 від 01.10.2010 р.) наголошує на забезпеченні рівного доступу до освіти всіх дітей, у тому числі з порушеннями мовлення. Закон України «Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти та Концепція стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушенням мовленнєвого розвитку підкреслюють необхідність обов'язкової логопедичної допомоги дітям із загальним недорозвиненням мовлення, що визначає актуальність пошуку ефективних методів корекційно-розвивальної роботи, зокрема засобів ігротерапії.

В умовах упровадження інклюзивної освіти особливої ваги набуває пошук ефективних і водночас доступних методів корекційного впливу, які враховують вікові особливості дітей і сприяють підвищенню їхньої мотивації до мовленнєвої

активності. Одним із перспективних напрямів у цьому контексті є ігротерапія, що розглядається як потужний засіб розвитку мовлення, емоційної сфери та соціальних навичок. Використання засобів ігротерапії у логопедичній практиці дозволяє поєднувати корекційні завдання з ігровою мотивацією, що істотно підвищує результативність роботи.

Дослідження проблеми розвитку зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення активно здійснювали українські науковці та практики. Так, Ю. Акименко, Т. Дичок, Т. Лубимова вивчали особливості формування зв'язного мовлення у старших дошкільників та молодших школярів, підкреслюючи важливість системного підходу та використання різноманітних методик для досягнення стійких результатів.

Б. Андрейко, Ю. Дмитрів, О. Войчак, Т. Довженко, З. Мацюк, О. Климчук, Л. Касілова, Г. Косарева, аналізували психологічні особливості соціалізації та спілкування дітей дошкільного віку із ЗНМ, наголошуючи на значущості розвитку комунікативної сфери як ключової умови їхньої успішної інтеграції у соціальне середовище. Особливу увагу дослідники приділяли використанню ігрових методів та технологій.

О. Бабенко, С. Бойчук, Т. Довженко, І. Кольцова, А. Купрієнко обґрунтували ефективність ігрових технологій у розвитку зв'язного мовлення дітей з порушеннями мовлення. Таким чином, вивчення можливостей розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ через застосування ігротерапевтичних засобів є своєчасним і важливим завданням сучасної логопедії та педагогічної науки загалом.

Ураховуючи актуальність проблеми, ми обрали тему дослідження:
«Розвиток зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із ЗНМ засобами ігротерапії».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити дидактичну модель розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну та логопедичну літературу з проблеми загального недорозвинення мовлення у дітей, з'ясувати причини його виникнення та особливості розвитку зв'язного мовлення.
2. Визначити роль ігрової діяльності та засобів ігротерапії у формуванні мовленнєвих навичок дітей із ЗНМ.
3. Обґрунтувати методологічні основи та методи дослідження розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із ЗНМ.
4. Експериментально перевірити ефективність використання засобів ігротерапії у розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення та розробити практичні рекомендації для вчителів-логопедів.

Об'єкт дослідження – процес розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення засобами ігротерапії.

Предмет дослідження – дидактична модель розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

Методи дослідження.

Для поглибленого аналізу проблеми було використано *теоретичні методи*: аналіз, синтез, порівняння та узагальнення. Ці методи дозволяють вивчити та систематизувати наукові джерела, присвячені загальному недорозвиненню мовлення, особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей з цим діагнозом та вплив ігротерапії на їхній мовленнєвий розвиток. Опрацювання науково-педагогічної та психологічної літератури дозволило сформулювати теоретичну базу дослідження, визначити ключові поняття, а також окреслити сучасний стан проблеми.

Для безпосереднього вивчення ефективності застосування засобів ігротерапії використовувалися *емпіричні методи* дослідження: педагогічний експеримент, спостереження, опитування, тестування та якісний і кількісний аналіз отриманих даних. Педагогічний експеримент у формі констатувального,

формуального та контрольного етапів дозволив апробувати розроблену дидактичну модель використання засобів ігротерпії для корекції мовленнєвих порушень. Спостереження за дітьми під час занять та вільного спілкування допомогло зафіксувати динаміку розвитку їхніх мовленнєвих навичок.

Статистичні методи математичної обробки експериментальних даних з метою визначення ефективності розробленої методики розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що:

- визначено специфіку розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення засобами ігротерапії;
- обґрунтовано нові підходи до поєднання традиційних логопедичних вправ з ігровими методиками, що дозволяє активізувати мовленнєву діяльність дітей. Отримані результати поглиблюють наукові уявлення про можливості інтеграції ігрової діяльності та засобів ігротерпії у логопедичну практику.

Теоретичне значення полягає у розширенні положень психолого-педагогічної теорії щодо особливостей формування мовлення в дітей із ЗНМ. У роботі уточнено зміст понять «ігрова діяльність», «ігротерапія» у контексті логопедичної роботи та розкрито їх значення для розвитку комунікативних умінь. Визначено критерії та показники розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

Практичне значення полягає у можливості застосування розробленої методики використання засобів ігротерапії у роботі з дітьми шкільного віку із ЗНМ. Запропоновані вправи та ігрові прийоми можуть бути використані вчителями-логопедами для удосконалення зв'язного мовлення учнів. Отримані результати можуть бути впроваджені в інклюзивному навчанні.

Публікації. Ігротерапія як інноваційний метод розвитку зв'язних мовленнєвих навичок у дітей із ЗНМ. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка : збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Полтава : ПНПУ імені В.Г.Короленка, 2025.

Експериментальна база дослідження. Комунальна установа «Інклюзивно-ресурсний центр № 2 Миколаївської міської ради».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (67 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 93 сторінки.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ІГРОТЕРАПІЇ

1.1 Сутність, причини та класифікація ЗНМ у дітей

Загальне недорозвинення мовлення – складний мовленнєвий розлад, при якому в дітей відзначається порушення формування всіх компонентів мовленнєвої системи, що належать до її звукової та смислової сторін, при цьому слух та інтелект залишається збереженим. Діагноз «загальний недорозвиток мовлення» є одним із найпоширеніших серед дітей. При цьому, дана патологія може бути як самостійним порушенням, так і входити до складу більш складних: дизартрія, алалія, афазія, ринологія [9, с. 11].

У дослідженнях сучасних науковців зазначається, що етіологія ЗНМ різноманітна і може бути обумовлена, як спадковою схильністю, так і соціальним середовищем. Неприятливі впливи на плід протягом внутрішньоутробного періоду розвитку, у період пологів і в перші роки життя дитини часто позначаються на мовленнєвому розвитку дитини. До екзогенних причин відносять хронічні та інфекційні захворювання матері, токсикози, отруєння, травми, нестача харчування під час вагітності, гіпоксія плода, резус конфлікт батьків тощо. У натальний період небезпеку спричиняють асфіксія, родові травми, інфікування. А в постнатальний період – інфекційні хвороби, захворювання центральної нервової системи, черепно-мозкові травми, отруєння лікарськими препаратами, тютюном, алкоголем, наркотиками [3; 9; 16; 43; 59].

Несприятливе мовне середовище, дефіцит уваги та спілкування ще більше гальмують перебіг мовленнєвого розвитку. Унаслідок дії комплексу пошкоджувальних чинників різного періоду, настає ураження головного мозку на різних рівнях, що безпосередньо відбивається на становленні та розвитку мовлення.

За своїм клінічним складом ЗНМ об'єднує різних дітей. Спираючись на дослідження Ю. Рібцун [56, с. 42], можна виділити три великі групи ЗНМ: .

1 Неускладнена форма ЗНМ – відсутні ураження центральної нервової системи. Для цієї форми характерна мінімальна мозкова дисфункція: недостатня регуляція м'язового тону, неточність моторних диференціювань, емоційно-вольова незрілість, слабка регуляція довільної діяльності тощо.

2. Ускладнена форма загального недорозвинення мовлення – поєднання мовленнєвого порушення з низкою неврологічних і психопатологічних синдромів, таких як цереброастенічний і неврозоподібний синдроми, синдром підвищеного черепного тиску, синдроми рухових розладів тощо. Діти цієї групи відрізняються низькою працездатністю, порушенням окремих видів гнозису і праксису, зниженням пізнавальної діяльності, що ведуть до моторної незручності.

3. Грубе та стійке недорозвинення мовлення – розвивається через органічне ураження мовленнєвих зон кори головного мозку. До цієї групи відносять дітей із моторною алалією. За даними клінічних і енцефалографічних досліджень видно, що в дітей із моторною алалією є не тільки локальні ураження кори головного мозку, а й ураження підкіркових структур мозку.

До провідних причин розвитку ЗНМ О. Яремчук відносить такі постнатальні чинники: помилки виховання, брак спілкування, несприятливе спілкування, несприятливий вплив мовленнєвого середовища. До можливих причин належать: обмеженість комунікацій у дітей, дефіцит спілкування з іншими дітьми та дорослими, несприятливі соціальні умови, білінгвізм [67, с. 57].

Таким чином, до чинників, що впливають на виникнення мовленнєвих порушень у дітей можна віднести: негативні екзогенні (зовнішні) чинники; негативні ендогенні (внутрішні) чинники; зовнішні умови навколишнього середовища.

М. Шеремет підтримує дослідження Р. Левіної, яка, у рамках свого психолого-педагогічного підходу, виділила три рівні розвитку мовлення:

- 1 рівень – «відсутність загальноновживаного мовлення»;
- 2 рівень – «зачатки загальноновживаного мовлення»;
- 3 рівень – розгорнуте фразове мовлення з елементами недорозвинення лексики, граматики та фонетики [65, с. 117].

Також М. Шеремет та В. Данілевська виділяють і четвертий рівень мовленнєвого недорозвинення, що характеризується залишковими явищами недорозвинення лексико-граматичних і фонетико-фонематичних компонентів мовлення [65; 17].

Залежно від ступеня вираженості та локалізації органічної або функціональної недостатності центральної нервової системи при порушеннях мовлення може спостерігатися:

локальне мовленнєве порушення (зумовлене насамперед недостатністю мовленнєвих зон кори головного мозку), порушення пізнавальної сфери вторинні;

поєднане психомовленнєве порушення, у структуру якого входять як порушення пізнавальної сфери, так і мовлення (при цьому є недостатність не тільки мовленнєвих зон, а й скронево-тім'яно-потиличних ділянок кори головного мозку) [30, с. 62].

У дітей із мовленнєвим недорозвитком, як правило, більш активно, ніж мовленнєві, розвиваються невербальні засоби спілкування (міміка, жести), що слугує засобом компенсації мовленнєвої недостатності за первинно-збереженого інтелекту. Труднощі комунікації в цієї категорії дітей проявляються по-різному. В одних випадках може спостерігатися низька мовленнєва активність, коли під час спроби вступу в мовленнєвий контакт дитина проявляє негативізм, відмовляється від спілкування, застосовує різні хитрощі, маскуючи дефект. В інших випадках може спостерігатися прагнення до мовленнєвого спілкування, яке поєднується з дратівливістю, з гострою емоційною реакцією на ситуацію

нерозуміння оточуючими мовлення дитини. Важливо, що в дитини, яка майже не володіє мовленням, але має збережений інтелектуальний потенціал, розуміння зверненого мовлення збережене.

У дітей із ЗНМ проявляють незацікавленість у встановленні контактів, невміння орієнтуватися в ситуації спілкування, негативізм, страждає діалогічне мовлення. Відзначається бідність словникового запасу, особливо в недостатності дієслівного словника у порівнянні з іншими частинами мови. Труднощі у побудові зв'язних висловлювань становлять перешкоду для повноцінного спілкування.

У дослідженнях А. Лесів стверджується, що ігрова діяльність дітей з ЗНМ має процесуальний, предметно-відображувальний характер, формування сюжетно-рольової гри запізнюється. Зміст ігор бідний, сюжети стереотипні, творчі прояви обмежені. Діти не можуть організувати колективну гру, не вміють будувати рольові діалоги. Для багатьох вихованців логопедичних груп характерна рухова розгальмованість, імпульсивність. Часто вони не можуть зайняти себе якоюсь справою, у них недостатньо сформовані навички спільної діяльності. Якщо діти спільно виконують доручення дорослого, то кожен із них прагне зробити все по-своєму, не орієнтуючись на партнера, не співпрацюючи з ним. Такі факти свідчать про слабку орієнтацію дошкільнят із недорозвитком мовлення на однолітків під час спільної діяльності, про низький рівень сформованості їхніх комунікативних умінь, навичок співпраці [27, с. 104].

У дітей з ЗНМ спостерігаються недостатньо сформовані процеси, які пов'язані з мовленнєвою діяльністю:

порушення уваги (нестійкість, звуження об'єму, нижчий рівень довільності);

порушення пальцевої та артикуляційної моторики;

недостатня сформованість словесно-логічного мислення;

знижена слухомовна пам'ять і продуктивність запам'ятовування;

затримка розвитку уяви;

знижена довільна регуляція діяльності;

знижена самооцінка, тривожність, наявність страхів, прояви агресивності та негативізму [17].

Через те, що недорозвинення мовлення в таких дітей впливає на розвиток пам'яті, у них знижена продуктивність запам'ятовування інформації та вербальна пам'ять. Часто такі діти у своєму мовленні опускають або замінюють деякі елементи опису предмета, дії, явища. Нерідкі повтори слів і словосполучень. У разі порушення пальцевої та артикуляційної моторики в дітей з ЗНМ відзначається відхилення в розвитку рухової сфери. Це зазвичай виражається під час виконання складних рухів. Знижується спритність і швидкість їх виконання. Особливі труднощі викликає виконання рухів за словесною інструкцією. Наприклад, дітям складно виконувати перекочування м'яча з руки на руку, передачу його з невеликої відстані, бити об підлогу з поперемінним чергуванням руки, стрибати на правій і лівій нозі, ритмічні рухи під музику. Порушення в координації рухів пальців рук проявляються в повсякденному житті: застібання гудзиків, зав'язування шнурків тощо.

Отже, нами проаналізовано три основні форми ЗНМ: неускладнена форма ЗНМ; ускладнена форма загального недорозвинення мовлення; грубе та стійке недорозвинення мовлення. Висвітлено погляди вітчизняних вчених щодо особливості психолого-педагогічного розвитку дітей із загальним недорозвитком мовлення.

1.2. Характеристика розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ

У дітей з загальним недорозвитком мовлення спостерігаються типові прояви: пізніший початок мовлення (перші слова з'являються до трьох-чотирьох, а іноді й до п'яти років); мовлення відзначається аграматичністю і недостатнім фонетичним оформленням; відставання експресивного мовлення; малорозбірливе. Також відзначається недостатня мовленнєва активність, яка з

віком, без спеціального навчання, різко зменшується. За ступенем розвитку мовлення дітей з загальним недорозвитком можна виділити три рівні.

Перший рівень характеризується відсутністю загальноновживаного мовлення та мовленнєвого наслідування, інертністю в опануванні дитиною нових для неї слів. Такі діти в самотійному спілкуванні не можуть користуватися фразовим мовленням, не володіють навичками зв'язного висловлювання. Водночас не можна говорити про повну відсутність у них вербальних засобів комунікації. Цими засобами для них є окремі звуки та їхні поєднання – звукокомплекси та звуконаслідування, уривки лепетних слів, окремі слова, які співпадають із нормами мови. Звукокомплекси, як правило, використовуються при позначенні лише конкретних предметів і дій. Під час відтворення слів дитина переважно зберігає кореневу частину, грубо порушуючи їхню звуко-складову структуру [33, с. 110].

Другий рівень (початок прояву загальноновживаного мовлення) характеризується тим, що мовленнєві можливості дітей зростають. Окрім жестів і лепетних слів у дітей починають проявлятися, хоча й дуже спотворені, але відносно сталі загальноновживані слова. Імпресивне мовлення дітей бідне, діти зазвичай обмежуються перерахуванням безпосередньо сприйманих предметів та дій. Проте активний словник розширюється, стає досить різноманітним, у ньому розрізняють слова, що позначають предмети, дії, а нерідко і якості. Діти починають користуватися особистими займенниками, іноді прийменниками і сполучниками в елементарних значеннях, можуть докладніше розповідати про добре відомі події, сім'ю або про себе.

Третій рівень мовленнєвого розвитку характеризується наявністю фразового мовлення з елементами лексико-граматичного та фонетико-фонематичного недорозвинення. Дослідження низки вчених дають змогу говорити також про те, що самотійне зв'язне контекстне мовлення дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) на даному рівні є недосконалим зі структурно-семантичною точки зору. Відзначаються труднощі у розвитку

вміння логічно та послідовно висловлювати свої думки. Їхнє словникове навантаження та синтаксичні конструкції обмежені та спрощені, що призводить до значних труднощів у плануванні висловлювань, синтезуванні окремих елементів у структурну цілісність та виборі матеріалу для різних цілей. Зазначено, що у дітей із ЗНМ спостерігаються труднощі у плануванні змісту розгорнутих висловлювань, що виражаються тривалими паузами та пропусками окремих смислових частин [33, с. 111].

І. Мартиненко зазначає, що на тлі відносно розгорнутого мовлення в дітей з ЗНМ даного рівня спостерігається недолік точності у використанні багатьох лексичних одиниць. У їх активному словнику переважають іменники та дієслова, але відсутні слова, що вказують на якості, ознаки, або стани предметів і дій. Також виявлено, що навички використання різних способів словотворення є неповними, що призводить до труднощів у варіації слів. Діти не завжди можуть вірно підібрати однокореневі слова та утворювати нові за допомогою суфіксів і префіксів. Часто вони замінюють назву частини предмета назвою цілого, використовують аналогічні за значенням слова [37, с. 84].

В. Тищенко доводить, що діти із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) четвертого рівня мають значні труднощі у мовленнєвому розвитку, які впливають на їхню здатність виражати свої думки, розуміти мовлення оточуючих та ефективно спілкуватися. На цьому рівні відхилення є важкими та вимагають індивідуального підходу до навчання та терапії. Діти з ЗНМ четвертого рівня можуть мало говорити або використовувати обмежену кількість слів і фраз. Вони можуть мати проблеми з вимовою, граматиною та лексикою, що робить їхнє мовлення важкозрозумілим для інших. Такі діти можуть виявляти труднощі у формулюванні повних речень та передачі складних ідей. Дитини з цим рівнем ЗНМ можуть також мати важкість у розумінні мови інших, особливо коли мовлення є швидким або важкозрозумілим. Це може призводити до труднощів у навчанні, соціальних взаємодіях та взаєминах з однолітками [58, с. 112].

Для дітей із загальним недорозвиненням мовлення четвертого рівня надзвичайно важливо забезпечити середовище підтримки з боку логопедів, психологів та педагогів. Застосування індивідуального підходу, що враховує особливі потреби кожної дитини, створює сприятливі умови для формування мовленнєвих умінь. Використання різноманітних методик і прийомів сприяє тому, щоб навчання було доступним, цікавим і мотивуючим. У мовленні таких дітей нерідко трапляються аграматизми, зокрема помилки у поєднанні числівників з іменниками, у виборі прикметників відповідно до роду іменників, а також у відмінюванні за числами та відмінками.

Діти з загальним недорозвитком мовлення часто допускають помилки в передачі логічної послідовності подій під час переказу. Вони можуть пропускати окремі етапи або пропускати дійових осіб у своїй розповіді. Для цих дітей розповідь-опис є складним завданням, і часто вони замінюють його простим перерахуванням предметів та їхніх частин. Опис іграшки чи об'єкта за планом, наданим логопедом, також викликає значні труднощі. Діти часто замінюють розповідь перерахуванням окремих ознак чи частин об'єкта, порушуючи при цьому будь-яку зв'язність, можуть не завершити почате або повертатися до раніше сказаного [62, с. 164].

Творче оповідання викликає значні труднощі у дітей із загальним недорозвитком мовлення. Вони відчують серйозні труднощі при розуміння задуму розповіді, послідовності подій обраного сюжету та його мовної реалізації. Часто виконання творчого завдання замінюється переказом знайомого тексту. У їхньому експресивному мовленні можна виявити елементи спілкування, особливо, якщо дорослі надають допомогу у вигляді запитань, підказок та суджень. В усному мовленнєвому спілкуванні діти із загальним недорозвитком мовлення уникають складних слів і виразів. Однак в ситуації використання конкретних слів та граматичних категорій, прогалини у їхньому мовленнєвому розвитку стають відчутними. Рідко діти із ЗНМ можуть виступати ініціаторами спілкування, найчастіше вони уникають запитань до дорослих і не включають

розповіді в ігрові ситуації. Також спостерігаються помилки під час використання складнопідрядних речень з використанням сполучників та сполучних слів. Під час складання речень за картиною, діти часто правильно називають дію та дійову особу, проте забувають включити в речення назви предметів, якими користується дійова особа.

Висловлення дітей із загальним недорозвитком мовлення характеризуються відсутністю чіткості та послідовності викладу, уривчастістю та акцентом на зовнішні, поверхневі враження, замість причинно-наслідкових взаємовідносин дійових осіб. Найбільше труднощів дітям викликають самотійна та творча розповіді по пам'яті. Навіть у відтворенні текстів за зразком помітне відставання від однолітків без порушень мовлення.

Аналіз праць провідних науковців із означеної проблеми дозволив дійти висновку, що загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) значною мірою впливає на формування пізнавальної активності дитини, засвоєння навчального матеріалу та її соціальну адаптацію. Діти із ЗНМ часто відчують труднощі у навчальній діяльності, адже мовлення виступає не лише засобом комунікації, а й головним інструментом мислення, організації знань і регуляції поведінки. Обмежені можливості у володінні словниковим запасом, граматичними структурами та зв'язним висловлюванням ускладнюють процес розуміння завдань учителя, формулювання відповідей, ведення діалогу чи виконання письмових робіт. Унаслідок цього такі учні часто демонструють нижчий рівень успішності, хоча їхні інтелектуальні можливості можуть бути збереженими.

Важливим наслідком ЗНМ є порушення у формуванні навчальних навичок, насамперед читання та письма. Діти з мовленнєвими розладами мають схильність до дисграфії та дислексії, що проявляється у спотворенні звукового складу слів, пропусках букв, труднощах із розумінням прочитаного тексту. Ці порушення формують додаткові бар'єри у засвоєнні базових навчальних дисциплін, зокрема української мови, літератури, математики та природничих наук. Внаслідок труднощів у вербалізації власних думок та недостатньої

мовленнєвої пам'яті дитина не завжди може відтворити зміст почутого чи прочитаного, що негативно позначається на її когнітивному розвитку. Таким чином, ЗНМ гальмує не лише мовленнєву, а й загальну пізнавальну діяльність школяра, що може призводити до зниження мотивації до навчання та формування відчуття невпевненості у власних можливостях [55, с. 240].

Значущими є дослідження З. Мацюк, О. Климчук, котрі доводять, що не менш значущим є вплив ЗНМ на соціальну адаптацію дитини. Мовлення виступає основним засобом налагодження контактів з однолітками та дорослими, тому його недостатня сформованість знижує рівень комунікативної активності. Діти із ЗНМ часто уникають спілкування, бо відчувають труднощі у вираженні власних думок або стикаються з нерозумінням з боку оточення. У шкільному колективі це може призводити до ізоляції, виникнення конфліктних ситуацій або формування заниженої самооцінки. Недостатній розвиток зв'язного мовлення перешкоджає включенню таких учнів у колективну діяльність, ускладнює роботу в групах і взаємодію в ігрових чи навчальних ситуаціях. У результаті дитина може демонструвати тривожність, замкнутість або навпаки – агресивність як захисну реакцію на мовленнєві труднощі.

Соціальна дезадаптація дітей із ЗНМ має також віддалені наслідки. У майбутньому вона може позначитися на професійному самовизначенні, оскільки значна кількість професій вимагає високого рівня мовленнєвої компетентності. Водночас своєчасна логопедична допомога, систематична корекційна робота та використання спеціальних методів, зокрема ігротерапії, створюють умови для поступового подолання мовленнєвих труднощів та успішної інтеграції у суспільство. Завдяки ігровим формам роботи дитина набуває впевненості у власних можливостях, легше вступає у комунікативну взаємодію та поступово долає психологічні бар'єри [38, с. 192].

Отже, загальне недорозвинення мовлення суттєво впливає як на навчальну діяльність, так і на соціальну адаптацію дитини. Воно ускладнює оволодіння базовими знаннями, гальмує формування пізнавальних процесів, створює

перешкоди для ефективного спілкування з однолітками та дорослими. Проте за умови раннього виявлення та цілеспрямованої корекційної роботи негативні наслідки ЗНМ можуть бути значно зменшені, що дозволить дитині не лише досягти успіхів у навчанні, а й гармонійно інтегруватися у соціальне середовище. Можна виділити особливості зв'язного мовлення у дітей з ЗНМ: під час бесід, розповідей за темою порушується логічність тексту, фокусування на другорядних деталях, пропуски ключових подій та повторення окремих епізодів; під час розповідей про своє життя або складання розповідей на вільну тему вони використовують прості та малоінформативні речення, а також мають труднощі в плануванні своїх висловлювань та виборі мовних засобів. Усе вищевикладене свідчить про необхідність цілеспрямованої логопедичної роботи з корекції та розвитку зв'язного мовлення дошкільнят з ЗНМ.

1.3. Роль ігрової діяльності у розвитку мовленнєвих навичок у дітей із ЗНМ

Гра посідає важливе місце в системі засобів розвитку мовлення дітей, саме тому її вплив на виховний процес дітей досліджували педагоги-класики: Я. Коменський, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, сучасні науковці А. Бондаренко, Г. Григоренко, Р. Жуковська, В. Захарченко, Т. Маркова, Д. Менджеричька, Ю. Рібцун, О. Сорокіна, О. Усова, Г. Швайко, К. Щербакова.

Граючись, діти мають можливість діяти, конкретні дії зумовлюють мовленнєву активність учнів і водночас спрямовують розвиток гри. В ігровій діяльності відбувається пошук предметів – заміників і символічне зображення предметних дій, що передають характер відносин між людьми, форми і типи їхнього спілкування. Ігрова діяльність тренує знакову функцію: заміщення знаками і знакові дії, виступає засобом пізнання культури свого народу, його традицій, обрядів, звичаїв. Відтак, у іграх яскраво відображується взаємозв'язок національної культури народу і його мови, взаємозв'язок пізнання, спілкування і діяльності дитини, що і становить сутність мовленнєво-ігрової діяльності.

Мовленнєво-ігрова діяльність – це діяльність, що вимагає використання набутих раніше знань, мовленнєвих умінь і навичок у нових зв'язках і обставинах. У цій діяльності діти, на основі набутих уявлень про предмети, уточнюють і поглиблюють свої знання. Основою для мовленнєво-ігрової діяльності є сформовані уявлення про побудову ігрового сюжету, різноманітні ігрові дії з предметами, засвоєні мовленнєві вміння і навички. Як форма навчання дітей, мовленнєво-ігрова діяльність виконує пізнавальну і розважальну функції [39, с. 74].

В. Лященко підкреслює, що однією з найважливіших функцій ігрової діяльності є функція мовленнєвого спрямування, оскільки мовленнєво-ігрові дії гравців спрямовані на інших учасників гри. У процесі гри дитина користується як діалогічним, так і монологічним мовленням, адже саме в ігровій діяльності яскраво виявляється образність і виразність дитячого мовлення, в якому поєднуються мовні і немовні засоби виразності. Мовленнєво-ігрові дії виступають і засобом творчого мовленнєвого самовираження [34, с. 310].

В. Данілевська підкреслює, що як самостійний вид діяльності, мовленнєво-ігрова діяльність – це процес, що ґрунтується на інтересі дитини до гри, її правил і дій. У кінцевому результаті мовленнєво-ігрова діяльність спрямована на розвиток і вдосконалення мовлення дітей. Як компонент мовленнєво-ігрової діяльності, гра в поєднанні з навчанням і мовою, є засобом всебічного розвитку дитини. У зв'язку з цим гра виконує важливі функції у розвитку мовлення:

Освітня функція полягає у тому, що гра тісно пов'язана з навчанням, оскільки в ній відбувається важливий процес набуття знань, який активізує розумові здібності дитини, її уяву, пам'ять, увагу. Активність дитячого мислення є головною передумовою свідомого ставлення дитини до набуття знань, встановлення партнерства у грі, домовленості між гравцями, що вимагає, у свою чергу, добре розвиненого мовлення.

Виховна функція гри полягає у формуванні моральних уявлень про бережливе ставлення до довкілля і норми поведінки, позитивні і негативні риси

особистості. Вона сприяє формуванню моральних почуттів, благородних прагнень, навичок колективного життя, створення між дітьми відносин, які ґрунтуються на дружбі, справедливості, відповідальності перед товаришами.

Естетична функція гри і мовлення реалізується шляхом використання в іграх текстів віршів, пісень, примовок, лічилок, мирилок, загадок. Діти відчують красу, виразність і образність українського мовлення, запам'ятовують тексти ігор, що сприяє збагаченню їхнього мовлення. Народні ігри виконують також історичну функцію.

Експресивна функція – це функція вираження дитини у грі за допомогою мови і рухів внутрішнього світу дитини, емоційна насиченість і забарвленість мовлення індивідуально кожного гравця.

Культуросна функція означає, що розвиток культури започатковується з розвитку мовлення людини, яке реалізується у різних видах дитячих ігор.

Контактновстановлювальна функція – гравець готує свого співрозмовника до сприйняття інформації для подальшої гри.

Однією з найважливіших функцій ігрової діяльності є *функція мовленнєвого спрямування*. Мовленнєво-ігрові дії гравців спрямовані на інших учасників гри. У процесі гри дитина користується як діалогічним (діалог, трилог, полілог), так і монологічним мовленням. Саме в ігровій діяльності яскраво виявляється образність і виразність дитячого мовлення, в якому поєднуються мовні і немовні засоби виразності. Мовленнєво-ігрові дії виступають і засобом творчого мовленнєвого самовираження. Усі ці функції тісно взаємозв'язані і виступають у єдності і взаємозв'язку в мовленнєво-ігровій діяльності [17, с. 7].

Дослідниця Л. Стахова розробила положення про розвиток мовлення як соціального фактора у процесі конкретної дитячої діяльності у зв'язку з розвитком моторики дитини, її емоцій. Вона стверджує, що мовлення – супутник усіх дій дитини; слово повинно закріплювати кожную навичку, засвоєну дитиною. Думки і вчинки, враження і реакції, інтелектуальне життя і практична діяльність обумовлюють одне одного. Мовлення дитини виявляється найбільш яскраво у

грі, а через гру у праці. Вчена розробила цілу систему ігрових мовленнєвих вправ для збагачення словника дітей [54, с. 286].

Мовленнєво-ігрова діяльність – це двокомпонентне утворення, в основі якого лежить розвиток дитячого мовлення засобами гри. Як складне педагогічне явище, мовленнєво-ігрова діяльність базується на ігрових методах навчання дітей молодшого шкільного віку.

У мовленнєво-ігровій діяльності учені виокремлюють такі аспекти:

психологічний – із цих позицій мовлення у ході гри – це специфічний, складний процес, певною мірою, опосередкованого, суб'єктивного відображення фактів, явищ, предметів у конкретно-чуттєвих уявленнях асоціативно пов'язаних один із одним, реальних чи створених уявою у свідомості мовця у відповідності з ігровим завданням;

лінгвістичний (лексико-семантичний, комунікативний) – складний, специфічний процес використання у мовленнєвому спілкуванні ігрової ситуації як стилістично нейтральних, що набувають образного потенціалу шляхом актуалізації їх значень, семантичного зрушення, внесення до них різноступеневих смислових, емоційно-естетичних нашарувань, що досягаються здебільшого на лексико-семантичному рівні;

естетичний – у цьому аспекті мовлення становить такий свідомий творчий процес використання мовних одиниць, який стимулює передусім естетичне сприйняття ігрової діяльності, в якому аціональний та емоційний бік перебувають у єдності, зумовлюють один одного, а також сприяють формуванню певних переконань, моральних якостей та естетичних смаків мовця;

лінгводидактичний (практичний) розглядається як здатність дитини доречно використовувати в ігрових ситуаціях зв'язні висловлювання, які за допомогою певних естетичних властивостей (незвичність у сполученні слів, метафоричність, влучність) впливають на емоційно-чуттєву сферу їхньої життєдіяльності [63, с. 213].

Якісними характеристиками мовленнєво-ігрової діяльності І. Мельник визначає:

– *доступність* – точний відбір мовленнєвих засобів для адекватного відображення думок з урахуванням ігрових завдань. Ознакою майстерності мовленнєвої взаємодії виступає уміння говорити просто про складні речі. Лише поглиблене знання предмета дає можливість перевести» змістовий аспект у мовленнєво-ігрову діяльність;

- *довільність* – високий рівень мовленнєвої активності і здатності до самоорганізації, відсутність мовленнєвих штамів. Дитина з високим рівнем довільності мовленнєво-ігрової діяльності відчуває себе впевнено і без попередньої підготовки, може організувати ігрову ситуацію, реалізувати ігровий задум;

– *варіативність* – здатність одне і те саме завдання реалізувати за допомогою різноманітних ігор на основі словесного матеріалу;

– *виразність* – уміння викликати за допомогою мовленнєвого матеріалу у свідомості дітей наочні образи (використання метафор, порівнянь). Образна виразність, заміна узагальнених фраз на конкретні суттєво підвищує вплив мовленнєвої інформації на дитину;

– *емоційність* – здатність впливати на емоції і почуття учасників мовленнєво-ігрової діяльності;

– *логічність* – послідовність розгортання аргументації, дотримання основного завдання, мети діяльності;

– *доречність* – відповідність змістових і стилістичних особливостей мовленнєвого висловлювання ситуації взаємодії [39, с. 74].

У процесі гри активно працює уява, пам'ять, посилюються емоційні та волевові прояви, дитина навчається долати труднощі, пізнає оточуючий світ, шукає вихід з проблемної ситуації. Отримуючи в грі завдання, дитина виконує його не лише жестом, рухом, але і словом. Він намагається, щоб його мовлення було якомога більш схожим на мовлення дорослих, зображуваних у грі.

Активізується пасивний словник, засвоюються нові слова, причому це відбувається значно швидше і міцніше, ніж поза грою. Саме в грі розвиваються психічні процеси, удосконалюється мовлення, формуються моральні якості особистості.

У психолого-педагогічній літературі ігри поділяють на дві великі групи: *творчі ігри та ігри з правилами*. Вони дуже різноманітні за змістом та організацією, правилами, характером впливу на дитину, за видами предметів, які використовуються, походженням.

Поняття «*творча гра*» охоплює сюжетно-рольові ігри, ігри-драматизації, конструктивно-будівельні. У творчих іграх відбиваються враження дітей про навколишній світ, глибина розуміння ними тих чи інших життєвих явищ. Різноманітні життєві враження не копіюються, вони переробляються дітьми, одні замінюються іншими. Жива уява, яка характерна для будь-якої творчої гри, проявляється у створенні ігрового задуму, сюжету, підборі зображувальних засобів, матеріалу, іграшок [16, с. 99].

Ігри з правилами використовуються для формування і розвитку певних якостей особистості дитини. В одних здійснюється музичний розвиток (музичного слуху, почуття ритму), інші спеціально застосовуються для розвитку рухів (стрибки, лазіння), для виховання сміливості, кмітливості, спритності, витримки, треті розроблені педагогами для вправлення дітей у правильній звуковикові, корекції та розвитку лексико-граматичної сторони мовлення. В деяких іграх закріплюються знання про оточуючі предмети та явища, розвиваються сенсорні здібності, а також допитливість, гострий розум, увага та пам'ять, вміння узагальнювати, систематизувати і класифікувати предмети. Таким чином, за своїм змістом, ігри з готовими правилами охоплюють найрізноманітніші сторони життя і розвитку дитини [8, с. 187].

У логопедичних посібниках частіше пропонуються ігри, які, хоч і спрямовані на розвиток мовлення, але не враховують вікових особливостей дітей, специфіки окремої мовленнєвої вади; ігри, як правило, маловаріативні й

охоплюють тільки одну з ланок корекційної роботи (найчастіше удосконалення фонетико-фонематичної сторони мовлення).

Розглядаючи питання про роль мовленнєвих ігор у логопедичній роботі, О. Чекан, Г. Дочинець, В. Вовчок підкреслюють, що вони сприяють:

- співдружності педагога з дитиною;
- активізації інтересу до мовлення;
- бажанню оволодіти тими чи іншими вміннями та навичками;
- реформуванню старих та появі нових мовленнєвих навичок;
- застосуванню набутих навичок у повсякденному житті[62, с.163].

Ігри із мовленнєвими завданнями займають провідне місце у роботі з дітьми різних вікових груп. Основні види ігор використовуються відповідно програми під час проведення різних режимних моментів. Правильна організація роботи учнів із ЗНМ здійснюється шляхом цілеспрямованого застосування та раціонального поєднання різних виховних засобів, що відповідають віковим особливостям дітей та завданням їх всебічного та гармонійного виховання. Саме тому навчання учнів із мовленнєвим недорозвитком неможливе без урахування віку, а також особливостей мовленнєвого та психофізичного розвитку.

Під час організації творчих ігор логопед заохочує дітей створювати розгорнуті сюжети на побутові теми: «Магазин», «Сім'я», «Поліклініка», в яких діти набувають досвіду взаємовідносин, необхідних для життя в колективі, засвоюють прості етичні норми. В іграх з готовим змістом і правилами також наявні ігровий задум чи ігрове завдання, але регулювання дій та взаємостосунків гравців здійснюється готовими правилами. Такі ігри діляться на дидактичні, рухливі та музичні. За характером матеріалу, який використовується, дидактичні ігри умовно поділяються на ігри з предметами (пірамідками, природним матеріалом), настільно-друковані (лото, парні та розрізні картинки), словесні ігри [9].

Головна особливість *дидактичних ігор* полягає в тому, що завдання дітям ставляться в ігровій формі. Діти граються, не підозрюючи, що засвоюють певні знання, оволодівають навичками дій з певними предметами, вчать культурі спілкування один з одним. Дидактична гра має на меті навчити дитину чомусь новому або закріпити в ній ті чи інші знання, сформувати навички орієнтації в навколишній дійсності. У дидактичних іграх дитина спостерігає, порівнює, співставляє, класифікує предмети за тими чи іншими ознаками, проводить доступний їх аналіз і синтез, робить узагальнення; вчиться розрізняти, називати і використовувати кольори (червоний, жовтий, зелений, синій, коричневий, білий, чорний, рожевий, блакитний, сірий), спільно створювати композиції, групувати предмети, додаючи їх по одному, створюючи групу «один-багато», поділяти групи на окремі предмети [50, с. 48].

Ігрова діяльність відіграє ключову роль у розвитку мовленнєвих навичок дітей із загальним недорозвиненням мовлення, оскільки поєднує в собі навчальний і розвивальний потенціал. У грі дитина має змогу не лише засвоювати нові слова та граматичні конструкції, але й активно використовувати їх у різноманітних комунікативних ситуаціях. Саме гра створює умови для формування діалогічного та монологічного мовлення, збагачення словникового запасу, удосконалення граматичної будови та розвитку зв'язних висловлювань. Вона стимулює інтерес дітей до спілкування, пробуджує емоції, уяву та творче мислення, що робить процес корекційно-розвивальної роботи більш ефективним та природним. Важливим є те, що мовленнєво-ігрова діяльність забезпечує не лише засвоєння мовного матеріалу, а й формує у дітей комунікативну компетентність, необхідну для повсякденного спілкування. У ході сюжетно-рольових і дидактичних ігор діти з ЗНМ навчаються будувати логічні висловлювання, дотримуватися послідовності у передачі змісту, правильно використовувати мовні форми у відповідності до ситуації.

Таким чином, гра є необхідним засобом у роботі з дітьми із ЗНМ, оскільки створює умови для гармонійного поєднання навчання і розвитку, сприяє

формуванню мовленнєвої, пізнавальної та соціальної сфер особистості. Завдяки ігровій діяльності мовлення поступово перестає бути ситуативним і набуває властивостей цілеспрямованого, зв'язного, що є важливою передумовою успішної інтеграції дітей у шкільне середовище та суспільство в цілому.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

Загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) – це складний мовленнєвий розлад, що характеризується порушенням формування всіх компонентів мовленнєвої системи: фонетико-фонематичного, лексико-граматичного та синтаксичного. У дітей із ЗНМ спостерігається не лише обмежений словниковий запас та граматичні помилки, а й значні труднощі в побудові зв'язного висловлювання. Їхня мова може бути фрагментарною, нелогічною, з пропуском важливих деталей та порушенням послідовності викладу. Розвиток зв'язного мовлення в таких дітей є складним, оскільки він залежить від узгодженого функціонування всіх ланок мовленнєвої системи. Зв'язне мовлення, яке є найвищим рівнем мовленнєвої діяльності, формується на базі інших мовленнєвих навичок. У дітей із ЗНМ спостерігаються труднощі з плануванням висловлювання, добором слів, логічною організацією речень та формуванням єдиного смислового тексту.

Ігротерапія є ефективним інструментом для корекції мовленнєвих порушень. Її використання ґрунтується на принципах, що гра природна для дитини, і саме в ігровій формі навчання відбувається найефективніше. В процесі гри дитина почувається розкуто, що знижує тривожність і допомагає подолати мовленнєвий бар'єр. Ігрові вправи можуть бути спрямовані на розвиток як окремих компонентів мовлення (збільшення словникового запасу, засвоєння граматичних форм), так і на формування зв'язного мовлення загалом. Сюжетно-рольові ігри допомагають дітям будувати діалоги, висловлювати свої думки та розуміти інших. Дидактичні ігри сприяють формуванню вміння складати розповіді за малюнками чи серіями малюнків, описувати предмети, переказувати тексти. Таким чином, ігрова діяльність створює позитивний емоційний фон для навчання, мотивує дитину до комунікації та дозволяє логопеду органічно вплітати корекційні завдання в захопливий ігровий процес.

РОЗДІЛ II

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ

2.1. Методологічні основи та підходи дослідження розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із ЗНМ

Методологічні основи будь-якого наукового дослідження визначають його концептуальне підґрунтя, спрямованість та наукову обґрунтованість. Дослідження проблеми розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення ґрунтується на міждисциплінарному поєднанні положень педагогіки, психології, лінгвістики та логопедії. Оскільки мовлення виступає інтегративною функцією, що поєднує пізнавальні, комунікативні та регулятивні процеси, методологія дослідження повинна враховувати як мовленнєві механізми, так і особливості психічного розвитку дитини.

Важливим методологічним орієнтиром є системний підхід, відповідно до якого мовлення розглядається як цілісна функціональна система, у якій взаємодіють фонетичний, лексико-граматичний та комунікативний рівні. Дослідження розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ потребує аналізу не окремих мовних компонентів, а їхнього комплексного формування та взаємозв'язку. Саме системний підхід дозволяє простежити, як обмеження у фонематичному сприйманні чи недостатність словникового запасу впливають на здатність дитини будувати зв'язні висловлювання, що є ключовим для її навчальної та соціальної діяльності [52, с. 206].

Другим важливим положенням виступає комунікативно-діяльнісний підхід, який виходить із того, що мовлення формується і розвивається у процесі комунікативної діяльності, де дитина навчається висловлювати свої думки, вступати в діалог, розуміти мовлення інших. Для дітей із ЗНМ цей підхід є особливо актуальним, оскільки дозволяє розглядати мовлення не як ізольовану

функцію, а як живу взаємодію у соціумі. У цьому контексті використання ігротерапії стає ефективним інструментом, адже гра виступає природною формою діяльності дитини, у якій найповніше реалізуються її комунікативні потреби.

Не менш значущим для методології є особистісно орієнтований підхід, що передбачає урахування індивідуальних особливостей мовленнєвого та психічного розвитку кожної дитини. ЗНМ не має однакових проявів у всіх дітей: у когось переважають фонематичні порушення, у когось – лексико-граматичні, а в інших – комунікативні бар'єри. Тому дослідження має бути спрямоване не на створення універсальної методики, а на розробку таких умов, що забезпечують індивідуалізацію навчально-корекційного процесу, врахування темпу розвитку, пізнавальної активності та мотивації дитини.

У дослідженні також важливим є компетентнісний підхід, що орієнтує на формування в дітей практичних мовленнєвих компетентностей, які забезпечують здатність ефективно спілкуватися, висловлювати думки, будувати зв'язні висловлювання. У межах цього підходу мовленнєвий розвиток розглядається як необхідна умова навчальної успішності та майбутньої професійної самореалізації особистості.

Особливе місце серед методологічних засад займає корекційно-розвивальний підхід, оскільки дослідження стосується дітей із мовленнєвими порушеннями. Цей підхід орієнтує на створення таких умов, за яких корекція мовленнєвих недоліків поєднується з розвитком пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери та соціальної адаптації. Використання ігротерапії у межах цього підходу розглядається як спосіб подолання мовленнєвих труднощів у ненав'язливій, мотиваційно привабливій формі, що знижує рівень тривожності та підвищує активність дитини [13, с. 114].

У цілому, методологічні основи дослідження розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗНМ відображають інтеграцію різних наукових підходів: системного, комунікативно-діяльнісного, особистісно орієнтованого, культурно-

історичного, компетентнісного та корекційно-розвивального. Їх поєднання забезпечує цілісність дослідження, дозволяє врахувати як мовленнєві, так і психосоціальні аспекти розвитку дитини, а також обґрунтувати доцільність використання ігротерапевтичних методів як ефективного засобу розвитку зв'язного мовлення. Саме така методологічна база створює умови для вибору адекватних методів дослідження, які будуть детально розглянуті у наступному підрозділі.

2.2. Характеристика та обґрунтування методів дослідження стану розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ

Розвиток зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) є однією з найважливіших складових корекційно-розвивальної роботи, адже саме мовлення виконує провідну функцію у навчальній діяльності та соціальній адаптації дитини. Для оцінки рівня сформованості зв'язного мовлення доцільно виділяти певні критерії, які дозволяють систематизувати спостереження та визначати динаміку розвитку. У сучасній логопедичній літературі пропонуються різні підходи до класифікації таких критеріїв, проте найбільш доцільним у контексті використання методів ігротерапії є виокремлення трьох основних: змістово-смісловий, структурно-мовленнєвий та комунікативно-прагматичний.

Перший критерій – змістово-смісловий, стосується здатності дитини передавати інформацію у зв'язній і логічно впорядкованій формі. Йдеться насамперед про вміння дитини послідовно викладати події, встановлювати між ними причинно-наслідкові зв'язки, виділяти головне та другорядне, робити узагальнення. У дітей із ЗНМ часто спостерігається фрагментарність висловлювань: вони можуть називати окремі предмети чи дії, але не здатні відтворити цілісний сюжет. Ігротерапія у цьому випадку створює умови для формування внутрішньої логіки висловлювання. Наприклад, під час сюжетно-рольових ігор діти вчаться дотримуватися певної послідовності дій (спочатку ми

йдемо в магазин, потім купуємо продукти, а далі готуємо страву), що відображається і в мовленні. Крім того, ігрові вправи з картинками чи серіями ілюстрацій стимулюють дітей до розгортання розповіді з чітким початком, основною частиною та завершенням. Таким чином, змістово-смісловий критерій показує, наскільки дитина вміє створювати висловлювання як завершене ціле.

Одним із основних інструментів дослідження змістово-сміслового критерію виступає методика складання розповіді за серією сюжетних картинок. Дитині пропонують серію малюнків, об'єднаних єдиним сюжетом, де події послідовно розгортаються у часі (наприклад: хлопчик іде до магазину, купує хліб, повертається додому). Такий підхід дозволяє визначити, наскільки дитина здатна встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між зображеними ситуаціями, відображати їхню логіку та динаміку. Оцінюється уміння правильно відтворювати сюжетну лінію, уникати пропусків ключових моментів, виділяти головне та будувати висловлювання, що відповідають розвитку подій.

Другим важливим діагностичним інструментом є методика «Переказ тексту» (Є. Соботович). Дитині читають коротке оповідання або казку, після чого пропонують переказати зміст почутого. Цей метод дає змогу перевірити здатність дитини сприймати зв'язний текст на слух, зберігати його у пам'яті та відтворювати у власному мовленні. Під час аналізу враховується цілісність переказу, наявність або відсутність пропусків важливих деталей, а також вставних елементів, які можуть свідчити про труднощі у відтворенні змісту. Особлива увага приділяється вмінню дитини відображати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, що є ключовим показником сформованості логіко-сміислової сторони мовлення [56, с. 3].

Таким чином, застосування зазначених методик у межах змістово-сміслового критерію дає можливість комплексно оцінити рівень розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ. Вони дозволяють простежити не лише мовленнєву правильність, а й глибину розуміння дитиною смислових відносин,

що лежать в основі тексту. Отримані результати стають підґрунтям для подальшого корекційно-розвивального впливу, зокрема через використання методів ігротерапії, які сприяють формуванню навичок логічного, послідовного та змістовно насиченого висловлювання.

Другий критерій – структурно-мовленнєвий характеризує мовленнєву організацію висловлювань дитини на рівні граматики, лексики та синтаксису. У дітей із ЗНМ переважають короткі фрази, часто з граматичними помилками, бідний словниковий запас, відсутність складнопідрядних і складносурядних конструкцій. Оцінка за цим критерієм дозволяє визначити, чи здатна дитина користуватися різними мовними засобами для вираження своїх думок. Структурно-мовленнєвий розвиток безпосередньо пов'язаний із когнітивними процесами: чим складнішими стають мовні конструкції, тим активніше формується мислення. Використання методів ігротерапії, зокрема мовленнєвих ігор із правилами, ігор-драматизацій чи творчих завдань на добір синонімів та антонімів, сприяє збагаченню лексики та формуванню навичок граматично правильного мовлення. У процесі гри дитина часто змушена змінювати мовні форми залежно від ролі чи ситуації, що створює природне середовище для розвитку структурних компонентів мовлення. Таким чином, за структурно-мовленнєвим критерієм можна оцінювати правильність, різноманітність і виразність мовленнєвого оформлення висловлювань [47, с. 100].

Структурно-мовленнєвий критерій дозволяє виявити рівень сформованості граматичної будови мовлення та словникового запасу дитини, а також уміння правильно і гнучко застосовувати мовні засоби у власних висловлюваннях. Одним із основних методичних інструментів у цьому напрямі є методика «Опис предмета» (Р. Левіна). Дитині пропонують описати знайомий предмет, який є для неї зрозумілим та доступним для сприйняття, наприклад іграшку, предмет одягу чи домашню тварину. Завдяки такому завданню можна оцінити багатство активного словника, точність підбору ознак і характеристик, а також уміння будувати прості та складні речення. Особлива увага приділяється правильності

використання граматичних форм – роду, числа, відмінків, узгодженню слів у реченні. Аналізуючи мовленнєвий продукт дитини, можна визначити, наскільки вона володіє структурою висловлювання та чи здатна логічно і послідовно організовувати опис [59, с. 9].

Другим інструментом дослідження виступає методика «Добери слово», побудована на основі лексико-граматичних ігор (Т. Ткаченко). Дитині пропонують завдання, які передбачають активізацію словникового запасу та граматичних навичок: «Хто що робить?» (кіт – муркоче, дівчинка – читає), «Знайди зайве слово», «Добери антоніми чи синоніми». Подібні вправи дозволяють простежити, наскільки дитина володіє активним словником, чи вміє встановлювати семантичні зв'язки між словами, чи здатна обирати найбільш точні мовні засоби для вираження думки. Також аналізується правильність застосування граматичних форм і гнучкість у використанні мовних конструкцій у різних мовленнєвих ситуаціях. Загалом застосування структурно-мовленнєвого критерію дає можливість комплексно оцінити рівень граматичної організації мовлення дітей із ЗНМ, їхній лексичний розвиток та здатність комбінувати мовні засоби у процесі побудови висловлювань [45, с. 113].

Третій критерій – комунікативно-прагматичний. Він відображає практичну здатність дитини використовувати мовлення у ситуаціях спілкування. Це означає, що важливо не лише, як саме побудоване висловлювання, а й наскільки воно зрозуміле, доречне та ефективне для співрозмовника. У межах цього критерію оцінюється, чи може дитина підтримати діалог, ставити запитання, відповідати розгорнуто, виражати власні емоції, почуття й наміри. Діти із ЗНМ часто мають труднощі з ініціюванням комунікації, дотриманням правил мовленнєвої взаємодії (наприклад, не перебивати, чекати своєї черги), з умінням добирати мовні засоби відповідно до ситуації. Саме ігротерапія відкриває унікальні можливості для подолання цих труднощів: рольові ігри дозволяють моделювати типові життєві ситуації (похід до лікаря, розмова з учителем, спілкування з другом), де дитина навчається практичним комунікативним діям.

Крім того, в ігровій атмосфері зменшується рівень тривожності, що сприяє вільнішому і природнішому самовираженню. Комунікативно-прагматичний критерій тому є ключовим для розуміння, наскільки мовлення дитини може виконувати свою основну функцію – бути засобом спілкування.

Комунікативно-прагматичний критерій дає можливість оцінити рівень сформованості у дитини навичок безпосереднього мовленнєвого спілкування, здатність ініціювати діалог, підтримувати його та добирати мовні засоби залежно від ситуації. Одним із провідних інструментів у цьому напрямі є методика «Діалог із дорослим» (Г. Чіркiна). Логопед вступає з дитиною у бесіду, починаючи з простих запитань побутового характеру («Що ти робив учора?», «Що тобі подобається грати?»), поступово ускладнюючи ситуацію додатковими уточненнями чи зміною теми. Аналізується не лише правильність відповідей, а й ініціативність у спілкуванні, уміння підтримати діалог та логічно розгорнути висловлювання. Особливу увагу звертають на адекватність мовленнєвої поведінки та використання елементів мовленнєвого етикету (вітання, подяка, прощання) [60, с. 35].

Іншим ефективним засобом дослідження є рольова гра «У магазині («У лікаря», «У гостях»). Дитина отримує мовленнєву роль у змодельованій ситуації та виконує її у взаємодії з дорослим чи однолітками. Це дозволяє перевірити здатність підбирати мовні засоби відповідно до ролі, формулювати звертання, прохання, уточнення, реагувати на репліки співрозмовника. У ході рольової гри стає очевидним, наскільки висловлювання дитини є зрозумілими, виразними та адекватними контексту. Такий метод відображає реальне використання мовлення у соціально значущих ситуаціях і дозволяє оцінити практичну готовність дитини до повноцінної комунікації. Таким чином, комунікативно-прагматичний критерій охоплює важливі аспекти мовленнєвої діяльності, пов'язані з інтерактивною взаємодією та соціальною адаптацією.

Відповідно до критеріїв оцінювання сформованості зв'язних мовленнєвих навичок у дітей із ЗНМ, за кожним з них виокремлено 3 рівні: низький, середній та високий.

Таблиця 2.1.

Критерії та показники діагностики рівнів розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ

Критерій	Показники	Характеристика рівнів
Змістово-смисловий	1. Складання розповіді за серією сюжетних картинок. 2. Переказ тексту	Високий рівень – дитина відтворює сюжет послідовно, без значних пропусків, логіка збережена, виділяє головне й робить висновки. Середній рівень – сюжет відтворюється частково, можливі пропуски або зміщення подій, логіка частково порушена, висновок неповний. Низький рівень – висловлювання фрагментарні, відсутня послідовність, дитина передає лише окремі події або образи.
Структурно-мовленнєвий	1. Опис предмета (словниковий запас) 2. Граматична будова мовлення	Високий рівень – використовує багатий словниковий запас, складні речення, граматично правильні форми, мовлення виразне. Середній рівень – словник обмежений, переважають прості речення, допускаються граматичні помилки, але висловлювання зрозумілі. Низький рівень – мовлення зводиться до окремих слів або коротких фраз, часті помилки, словниковий запас дуже бідний.
Комунікативно-прагматичний	1. Здатність до діалогу. 2. Уміння соціальної взаємодії в	Високий рівень – активно вступає в діалог, підтримує тему, вміє ставити запитання й давати розгорнуті відповіді, добирає мовні засоби залежно від ситуації.

	процесі ігор	Середній рівень – вступає у спілкування переважно за ініціативи дорослого, відповіді короткі, обмежена здатність ставити запитання, елементи мовленнєвого етикету частково засвоєні. Низький рівень – не ініціює діалог, відповіді односкладові або невербальні, не підтримує тему, відсутні елементи етикету.
--	--------------	--

Застосування описаних методик дає можливість виявити не лише рівень мовленнєвих знань, а й здатність дитини реалізовувати їх у спілкуванні, що є надзвичайно важливим для розвитку зв'язного мовлення та подальшої інтеграції у навчальне і соціальне середовище. Отримані дані допомагають логопеду окреслити напрями корекційної роботи, орієнтованої на розвиток комунікативної ініціативи, мовленнєвої гнучкості та впевненості у власних висловлюваннях.

Отже, виокремлені три критерії – змістово-смісловий, структурно-мовленнєвий та комунікативно-прагматичний – у комплексі дозволяють найбільш повно оцінити рівень сформованості зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ. Кожен із них відображає певний аспект мовленнєвої діяльності: від логіки та цілісності висловлювань до їх граматичного оформлення та ефективності у комунікації. У поєднанні з методами ігротерапії ці критерії стають не лише діагностичним інструментом, а й орієнтиром для організації корекційної роботи, адже гра створює оптимальні умови для поетапного формування усіх складових зв'язного мовлення.

2.3. Етапи та база реалізації експериментальної програми

Експериментальне дослідження ефективності використання засобів ігротерапії у розвитку зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення здійснювалося на базі Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний

центр № 2 Миколаївської міської ради». Дослідження мало поетапний характер і включало три основні етапи: констатувальний, формувальний і контрольний. Така структура дозволила комплексно простежити динаміку мовленнєвого розвитку дітей, оцінити вплив запропонованої методики та виявити її результативність у практичній логопедичній роботі.

Констатувальний етап мав на меті виявлення вихідного рівня сформованості зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із ЗНМ та дітей із нормотиповим розвитком. На цьому етапі здійснювався добір учасників експерименту та визначалися та порівнювалися основні мовленнєві параметри, які підлягали дослідженню: змістово-сміслова цілісність висловлювань, структурно-граматична правильність, комунікативно-прагматичні вміння. Для цього застосовувалися методики складання розповіді за серією сюжетних картинок, переказу тексту, опису предмета, а також рольові ігри та діалогічні завдання. Констатувальний етап дав змогу окреслити специфіку мовленнєвих труднощів у кожної дитини, визначити загальні тенденції у групі та створити базу для розробки індивідуальних корекційних програм.

Формувальний етап був спрямований безпосередньо на реалізацію ігротерапевтичної програми, розробленої для розвитку зв'язного мовлення. На цьому етапі з дітьми експериментальної групи (10 дітей із ЗНМ) проводилися спеціально організовані заняття, у яких поєднувалися елементи сюжетно-рольових ігор, логопедичних ігор з мовним матеріалом, вправи на складання діалогів та розповідей у ігрових ситуаціях. Основний акцент робився на активізації словникового запасу, формуванні граматично правильних конструкцій, розвитку логіко-сміслової цілісності висловлювань та підвищенні комунікативної ініціативи дітей. Важливим завданням формувального етапу було створення позитивної емоційної атмосфери, адже саме гра сприяла зниженню тривожності, підвищенню впевненості у власних мовленнєвих можливостях та формуванню внутрішньої мотивації до спілкування.

Контрольний етап мав на меті перевірку результативності проведеної роботи. На цьому етапі повторно застосовувалися ті самі методики, що і на констатувальному, що дозволило порівняти отримані дані й виявити динаміку розвитку зв'язного мовлення. Аналіз результатів здійснювався за критеріями: змістово-смилова організація висловлювання, структурно-граматична правильність та комунікативно-прагматичні вміння. Було встановлено, що в дітей експериментальної групи, які брали участь у формуальному етапі, спостерігалось істотне зростання рівня сформованості зв'язного мовлення: їхні висловлювання стали більш логічними, змістовними, граматично правильними та адекватними комунікативним ситуаціям. Це підтвердило ефективність використання засобів ігротерапії у логопедичній практиці.

Комунальна установа «Інклюзивно-ресурсний центр № 2 Миколаївської міської ради» є сучасним закладом, створеним для забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами на якісну освіту, розвиток та соціальну інтеграцію. Основним завданням центру є проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, надання консультативної допомоги батькам і педагогам, а також розробка індивідуальних програм розвитку з урахуванням особливостей кожної дитини.

У роботі закладу беруть участь висококваліфіковані фахівці: практичні психологи, вчителі-логопеди, дефектологи та соціальні педагоги, що дозволяє здійснювати багатoproфільну підтримку. Особливе місце у діяльності ІРЦ займає логопедична робота з дітьми, які мають порушення мовленнєвого розвитку, зокрема загальне недорозвинення мовлення. Тут створені умови для проведення індивідуальних та групових занять, застосовуються сучасні діагностичні методики та корекційно-розвивальні програми. Практика фахівців центру поєднує традиційні підходи та інноваційні методи, серед яких важливе місце відводиться ігротерапії як дієвому засобу розвитку зв'язного мовлення та комунікативної компетентності дітей.

Вибір саме цього закладу як експериментальної бази дослідження був зумовлений кількома чинниками: наявністю достатньої кількості дітей із діагнозом ЗНМ різних ступенів, професійним складом фахівців, готових до співпраці, а також організаційними можливостями проведення систематичних занять у комфортних умовах. Завдяки цьому дослідження мало реальну практичну основу, а його результати можуть бути використані не лише в діяльності ІРЦ № 2, а й у подібних інституціях України для вдосконалення логопедичної практики та підтримки дітей із мовленнєвими порушеннями.

Таким чином, проведене дослідження на базі Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр № 2 Миколаївської міської ради» пройшло три взаємопов'язані етапи – констатувальний, формувальний та контрольний. Кожен із них виконував свою функцію: від фіксації вихідного рівня мовленнєвого розвитку – до впровадження корекційно-розвивальної програми та перевірки її ефективності. Такий підхід забезпечив комплексність і наукову обґрунтованість експерименту, а результати підтвердили доцільність використання ігротерапії як дієвого засобу розвитку зв'язних мовленнєвих навичок у дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

2.4. Діагностика рівнів розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із ЗНМ на констатувальному етапі дослідження

Констатувальний етап дослідження був спрямований на визначення вихідного рівня розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення II ступеня. Дослідженням було охоплено 20 учнів 3–4 класів, які відвідують логопедичні заняття в комунальній установі «Інклюзивно-ресурсний центр № 2 Миколаївської міської ради». Основною метою цього етапу стало виявлення особливостей змістово-сміслового, структурно-мовленнєвого та комунікативно-прагматичного компонентів мовленнєвої діяльності, що дало можливість визначити сильні та

слабкі сторони у мовленнєвому розвитку дітей, а також закласти основу для подальшого формувального впливу.

У процесі діагностики було використано комплекс методик, спрямованих на дослідження різних аспектів зв'язного мовлення. Зокрема, аналізувалися уміння дітей складати розповіді за серією сюжетних картинок, переказувати почуті тексти, описувати предмети, добирати лексико-граматичні форми, а також брати участь у діалозі та рольових ігрових ситуаціях. Такий підхід дав змогу отримати цілісну картину мовленнєвого розвитку та оцінити його не лише з точки зору сформованості словника чи граматики, але й із позиції комунікативної компетентності та мовленнєвої ініціативності дитини.

Для проведення діагностики на констатувальному етапі дослідження, було створено дві групи дітей: 1 – діти із ЗНМ (20 осіб); 2 – діти з нормотиповим розвитком (20 осіб).

Результати діагностичного обстеження стали базою для подальшого аналізу та визначення корекційних завдань формувального етапу. Вони дозволили систематизувати проблемні аспекти, що найбільше перешкоджають формуванню зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ II ступеня, та створити передумови для відбору адекватних засобів ігротерапії з урахуванням індивідуальних потреб кожного учня.

На основі отриманих даних констатувального етапу дослідження було здійснено аналіз результатів діагностики стану зв'язного мовлення за трьома описаними критеріями дітей із нормотиповим розвитком та із ЗНМ. За допомогою таблиць та діаграм ми представили результати дослідження.

Перший показник (уміння складати розповідь за серією сюжетних картинок) показав, що діти з нормотиповим розвитком досягли високого рівня – 4 дитини (40 %), середнього рівня – 6 дітей (60 %). Такі учні, як Юлія Г., Ірина Т., Матвій Л. виявляли уміння послідовно відтворювати зміст сюжетних картинок, логічно поєднуючи події та виділяючи головну думку розповіді. Їхні висловлювання були розгорнутими, граматично правильними, з використанням

сполучників і вставних слів. Артем К. будував розповідь логічно, проте іноді потребував допомоги педагога для уточнення послідовності подій.

Діти із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) не продемонстрували високого рівня виконання завдань. 8 дітей (40 %) досягли середнього рівня, а 12 дітей (60 %) – низького рівня. Так, Владислав Д. і Дарина С. змогли скласти коротку розповідь, спираючись на допомогу дорослого, але їхні висловлювання були непослідовними, з обмеженим словниковим запасом. Гордій М. і Софія Г. мали труднощі у встановленні логічних зв'язків між частинами оповідання, пропускали важливі елементи сюжету, часто вживали окремі фрази без зв'язку. Отже, більшість дітей із ЗНМ характеризуються несформованістю уміння логічно відтворювати зміст зображеного та недостатнім розвитком зв'язного мовлення.

Другий показник уміння переказувати текст) показав, що серед дітей із нормотиповим розвитком 9 учнів (45 %) продемонстрували високий рівень, ще 9 дітей (45 %) – середній рівень, і лише 2 дитини (10 %) – низький рівень. Так, Юлія Г. і Ірина Т. передавали зміст тексту точно, збережено послідовність подій, у висловлюваннях наявні розгорнуті речення та елементи оцінки. Артем К. зміг відтворити основний зміст, однак потребував нагадування щодо початку або завершення оповіді.

У дітей із ЗНМ високий рівень не виявлено. 12 дітей (60 %) показали середній рівень, а 8 дітей (40 %) – низький рівень. Владислав Д. і Дарина С. частково передавали зміст почутого тексту, використовуючи окремі фрази, але часто спрощували структуру речень. Гордій М. і Софія Г. переказували текст уривчасто, без логічних зв'язків, спотворювали послідовність подій, допускали численні граматичні та лексичні помилки.

Таким чином, за другим показником простежується недостатній рівень сформованості зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ, що проявляється в труднощах відтворення смислової послідовності тексту, бідності мовних засобів та потребі в допомозі дорослого під час виконання завдання.

Таблиця 2.1.

**Результати діагностики стану зв'язного мовлення школярів на
констатувальному етапі дослідження
(змістово-смисловий критерій)**

Група	Кількість дітей, що виконали завдання (%) за 1 критерієм (змістово-смисловий)					
	Показники					
	Показник 1 – розповіді за серією сюжетних картинок			Показник 2 – переказ тексту		
	В	С	Н	В	С	Н
Діти із ЗНМ.	0(%) (0діт.)	40(%) (8 діт.)	60(%) (12 діт.)	0(%) (0діт.)	60(%) (12 діт.)	40(%) (8 діт.)
Діти з нормот.	40(%) (8 діт.)	60(%) (12 діт.)	0(%) (0 діт.)	45(%) (9 діт.)	45(%) (9 діт.)	10 (%) (2 дит.)

Далі зупинимося на аналізі результатів за структурно-мовленнєвим критерієм

Перший показник (уміння описати предмет, рівень розвитку словникового запасу) показав, що діти з нормотиповим розвитком досягли високого рівня – 4 дитини (40 %), середнього рівня – 6 дітей (60 %). Такі учні, як Юлія Г., Ірина Т., Матвій Л., уміють добирати точні слова для характеристики предмета, вживають прикметники, порівняння, узгоджують слова за родом і числом. Їхні описи послідовні, логічні, містять емоційно-оцінні вислови. Артем К. правильно описує предмет, проте іноді потребує уточнення або підказки від педагога.

Діти із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) не показали високого рівня виконання завдання. 8 дітей (40 %) продемонстрували середній рівень, а 12 дітей (60 %) – низький рівень. Так, Владислав Д. і Дарина С. описують предмет коротко, користуються простими словами, часто замінюють точні назви загальними («це таке», «оце кругле»). Гордій М. і Софія Г. утруднюються в

доборі прикметників, рідко називають частини предмета, допускають лексичні помилки. Отже, більшість дітей із ЗНМ мають обмежений активний словник, що ускладнює побудову описових висловлювань і знижує виразність мовлення.

Другий показник (сформованість граматичної будови мовлення) показав, що у групі дітей із нормотиповим розвитком 9 учнів (45 %) досягли високого рівня, 9 дітей (45 %) – середнього рівня, і 2 дитини (10 %) – низького рівня. Так, Юлія Г. і Ірина Т. правильно узгоджують слова в роді, числі та відмінку, будують поширені речення, вживають сполучники й прислівники для поєднання частин. Артем К. іноді допускає граматичні неточності, однак швидко виправляється після зауваження педагога.

Серед дітей із ЗНМ високого рівня не зафіксовано. 12 дітей (60 %) показали середній рівень, а 8 дітей (40 %) – низький рівень. Так, Владислав Д. і Дарина С. у мовленні вживають переважно короткі речення, спрощують граматичну структуру, пропускають закінчення або спотворюють форми слів. Гордій М. і Софія Г. будують речення без узгодження слів, часто повторюють ті самі конструкції, використовують неправильні форми дієслів і іменників. Таким чином, для дітей із ЗНМ характерне несформоване граматичне оформлення висловлювання, що свідчить про труднощі засвоєння граматичних закономірностей української мови.

Результати діагностики стану зв'язного мовлення школярів на констатувальному етапі дослідження (структурно-мовленнєвий критерій)

Група	Кількість дітей, що виконали завдання (%) за 1 критерієм (структурно-мовленнєвий)					
	Показники					
	Показник 1 – опис предмета(словниковий запас)			Показник 2 – граматична будова мовлення		
	В	С	Н	В	С	Н
Діти із ЗНМ.	0(%) (0 дит.)	40(%) (8 дит.)	60(%) (12 дит.)	0(%) (0 дит.)	60(%) (12 дит.)	40(%) (8 дит.)
Діти з нормот.	40(%) (8 дит.)	60(%) (12 дит.)	0(%) (0 дит.)	45(%) (9 дит.)	45(%) (9 дит.)	10 (%) (2 дит.)

Схарактеризуємо результати, отримані за комунікативно-прагматичним критерієм

Перший показник (здатність до діалогу) показав, що діти з нормотиповим розвитком досягли високого рівня – 8 дітей (40 %), середнього рівня – 12 дітей (60 %). Такі учні, як Юлія Г., Ірина Т., Матвій Л., активно вступають у розмову, ініціюють діалог, ставлять уточнювальні запитання, адекватно реагують на репліки співрозмовника. Їхні висловлювання логічно пов'язані, інтонаційно виразні, відповідають ситуації спілкування. Артем К. бере участь у діалозі, проте іноді потребує підказок від педагога для підтримання теми.

Серед дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) високого рівня не виявлено. 8 дітей (40 %) показали середній рівень, а 12 дітей (60 %) – низький рівень. Так, Владислав Д. і Дарина С. підтримують короткий діалог лише за ініціативи дорослого, відповідають короткими фразами або окремими словами. Гордій М. і Софія Г. уникають розмови, часто мовчать або реагують невербально, допускають паузи, не розуміють змісту запитань. Отже, у більшості дітей із ЗНМ спостерігається обмежена здатність до

діалогічного спілкування, що свідчить про недостатній рівень сформованості комунікативних умінь.

Другий показник (уміння соціальної взаємодії в процесі ігор) показав, що серед дітей із нормотиповим розвитком 9 учнів (45 %) досягли високого рівня, 9 дітей (45 %) – середнього рівня, і лише 2 дитини (10 %) – низького рівня. Такі діти, як Юлія Г. і Ірина Т., виявляють активність у колективних іграх, уміють домовлятися про ролі, дотримуються правил гри, виявляють доброзичливість і вміння співпрацювати. Артем К. бере участь у грі із задоволенням, але іноді порушує черговість дій або потребує нагадування від дорослого.

Діти із ЗНМ не досягли високого рівня. 12 дітей (60 %) продемонстрували середній рівень, а 8 дітей (40 %) – низький рівень. Так, Владислав Д. і Дарина С. беруть участь у спільній грі за ініціативи педагога, виконують дії за зразком, але рідко вступають у мовленнєву взаємодію. Гордій М. і Софія Г. проявляють пасивність, не завжди розуміють правила гри, не вміють узгоджувати свої дії з діями інших учасників, потребують постійної допомоги дорослого. Отже, у дітей із ЗНМ простежується недостатній рівень соціальної взаємодії, труднощі у встановленні контактів із ровесниками, що зумовлено загальною несформованістю комунікативних навичок.

Таблиця 2.3.

Результати діагностики стану зв'язного мовлення школярів на констатувальному етапі дослідження (комунікативно-прагматичний критерій)

Група	Кількість дітей, що виконали завдання (%) за 3 критерієм (комунікативно-прагматичний)					
	Показники					
	Показник 1 – здатність до діалогу			Показник 2 – уміння соціальної взаємодії в процесі ігор		
	В	С	Н	В	С	Н
Діти із	0(%)	40(%)	60(%)	0(%)	60(%)	40(%)

ЗНМ.	(0 дит.)	(8 дит.)	(12 дит.)	(0 дит.)	(12 дит.)	(8 дит.)
Діти з нормот.	40(%) (8 дит.)	60(%) (12 дит.)	0(%) (0 дит.)	45(%) (9 дит.)	45(%) (9 дит.)	10 (%) (2 дит.)

Отже, результати констатувального етапу дослідження засвідчили істотні відмінності у сформованості зв'язного мовлення між дітьми з нормотиповим розвитком та дітьми із загальним недорозвиненням мовлення.

Учні з типовим розвитком переважно продемонстрували високий і середній рівні за всіма критеріями — змістово-смысловим, структурно-мовленнєвим і комунікативно-прагматичним, що свідчить про достатній розвиток мовленнєвих процесів, уміння будувати зв'язні висловлювання та ефективно взаємодіяти з оточенням. Натомість у дітей із ЗНМ переважають середній і низький рівні сформованості мовленнєвих умінь: спостерігаються труднощі у відтворенні змісту, обмежений словниковий запас, порушення граматичного оформлення висловлювань, знижена активність у діалозі та соціальній взаємодії. Отримані результати підтверджують потребу у спеціально організованій корекційній роботі, спрямованій на розвиток зв'язного мовлення дітей із ЗНМ, зокрема через застосування ігрових методів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

У другому розділі було визначено методологічні засади та методи дослідження розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ). Спираючись на системний, комунікативно-діяльнісний, особистісно-орієнтований, корекційно-розвивальний та компетентнісний підходи, розроблено комплекс критеріїв, показників і методик, що забезпечують всебічне вивчення мовленнєвих умінь дітей.

Виділено три основні критерії: змістово-смисловий, структурно-мовленнєвий та комунікативно-прагматичний. Для їх оцінювання використано методики, апробовані у логопедичній практиці, що дало змогу простежити не лише рівень сформованості зв'язного мовлення, а й специфіку його проявів у дітей із ЗНМ. Обґрунтовано показники оцінювання (високий, середній та низький рівні), які відображають якість відтворення змісту, мовленнєву структуру та здатність до комунікативної взаємодії. Застосування даного комплексу методик дозволяє забезпечити надійність і валідність діагностичних результатів, необхідних для подальшої експериментальної перевірки ефективності методів ігротерапії.

Констатувальний етап дослідження виявив недостатній рівень сформованості зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення порівняно з ровесниками з нормотиповим розвитком. За змістово-смисловим критерієм у дітей із ЗНМ спостерігалися труднощі в послідовному відтворенні подій, узагальненні змісту та побудові логічних висловлювань. За структурно-мовленнєвим критерієм виявлено обмежений словниковий запас, спрощення граматичних конструкцій та помилки в узгодженні слів. За комунікативно-прагматичним критерієм діти із ЗНМ продемонстрували знижену активність у діалозі та недостатні навички соціальної взаємодії в ігрових ситуаціях. Отримані дані стали підставою для розроблення формувального етапу дослідження, спрямованого на вдосконалення зв'язних мовленнєвих навичок засобами ігротерапії.

РОЗДІЛ III

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ІГРОТЕРАПІЇ У РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

3.1. Обґрунтування методики використання засобів ігротерапії для розвитку зв'язного мовлення дітей шкільного віку із ЗНМ

Узагальнена нами методика розвитку зв'язного мовлення представлена взаємоінтегрованими блоками: мотиваційно-цільовим, змістово-корекційним та рефлексійно-оцінним (таб..3.1).

Мотиваційно-цільовий блок передбачає формулювання мети та визначення психолого-педагогічних умов ефективності процесу розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ. Метою нашої методики є формування зв'язного мовлення молодших школярів із ЗНМ. Окреслені наукові підходи, педагогічні умови та принципи функціонування корекційно-розвивальної методики є методологічним підґрунтям процесу.

Педагогічні умови в контексті даної теми – це сукупність взаємопов'язаних заходів, що забезпечують ефективний розвиток зв'язних мовленнєвих навичок у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення через використання ігрових методик. Ці умови є взаємопов'язаними і спрямовані на забезпечення не лише корекції мовленнєвих порушень, але й гармонійного розвитку особистості дитини.

Фундаментом такої роботи є *створення психологічно-комфортного інклюзивного середовища розвитку мовлення*. Таке середовище базується на принципах прийняття, взаємоповаги та підтримки. Кожна дитина, незалежно від її можливостей, повинна відчувати себе цінним членом колективу. Це досягається завдяки формуванню атмосфери довіри, де дитина не боїться говорити, навіть якщо робить помилки. Педагог-логопед виступає не лише як

коректор мовлення, а й як фасилітатор спілкування, що заохочує дітей взаємодіяти між собою, ділитися думками та почуттями. Важливим елементом є також робота з однолітками, які навчаються толерантності та підтримці, що допомагає подолати соціальну ізоляцію дитини з ООП.

Іншою ключовою умовою є *врахування індивідуальних психофізіологічних особливостей дитини у процесі корекційно-розвивальної роботи*. Кожна дитина розвивається у своєму темпі, і це особливо помітно в інклюзивному середовищі. Педагогу необхідно проводити ґрунтовну діагностику не тільки мовленнєвих, але й когнітивних, емоційно-вольових та сенсорних особливостей дитини. Це дозволяє розробляти індивідуальні освітні траєкторії та адаптувати методики під конкретні потреби. Наприклад, для дітей з підвищеною втомлюваністю слід скорочувати тривалість занять і чергувати їх з динамічними паузами, а для дітей з гіперактивністю – пропонувати завдання, що вимагають рухливої діяльності. Розуміння індивідуальних психофізіологічних особливостей також допомагає правильно дозувати навантаження, уникати перевтоми і підтримувати позитивну динаміку розвитку. Педагог має бути гнучким і готовим змінювати підходи, орієнтуючись на реакції та успіхи дитини.

Третьою педагогічною умовою є *імплементація ігрофікації та гейміфікації в освітній процес*. Ця умова перетворює рутинні логопедичні вправи на захопливу гру, що значно підвищує мотивацію дітей та їхню залученість. Ігрофікації передбачає впровадження ігрових елементів, таких як бали, бейджі, рівні складності та змагання, у некомунікативний контекст. Гейміфікація, своєю чергою, використовує повні ігрові сценарії, де мовленнєва діяльність стає невід'ємною частиною сюжету. Наприклад, діти можуть «проходити квести» для «звільнення» слова, «будувати» речення з «цеглинок-слів» або «рятувати» героя, виконуючи мовленнєві завдання. Такий підхід робить навчання емоційно насиченим, сприяє розвитку фантазії та креативності, а головне – допомагає автоматизувати мовленнєві навички в природній,

невимушеній атмосфері, що є критично важливим для їхнього успішного використання у повсякденному житті.

Зупинимося детальніше на принципах використання ігротерапії у розвитку зв'язного мовлення у школярів із ЗНМ.

Перший, і один з найважливіших принципів, полягає у забезпеченні *емоційної залученості та мотивації дитини*. Ігротерапія перетворює корекційне заняття з рутинного «уроку» на захопливу гру, що природно стимулює пізнавальний інтерес дитини та знімає психологічні бар'єри. Коли дитина грає, вона не відчуває тиску чи страху помилитися, оскільки помилки в грі сприймаються як частина ігрового процесу, а не як невдача. Такий підхід формує позитивне ставлення до мовленнєвої діяльності, заохочує ініціативність та допомагає дитині долати внутрішній опір. Емоційне підкріплення успіху в грі створює потужну мотиваційну основу для подальшого розвитку.

Другий принцип – це системність та послідовність, адже ігротерапія не є хаотичним набором ігор, а становить чітко структуровану систему, де кожна гра має свою мету та місце в загальному корекційному процесі. Ігри повинні бути послідовно ускладнені, щоб відповідати поступовому прогресу дитини: від простих вправ на наслідування до складних сюжетно-рольових ігор з розгорнутим мовленням. Логопед має ретельно планувати кожне заняття, інтегруючи ігрові елементи для розвитку фонематичного слуху, розширення словникового запасу та формування граматично правильної мови. Такий підхід забезпечує плавний перехід від ігрової діяльності до усвідомленого використання мовленнєвих навичок у повсякденному житті.

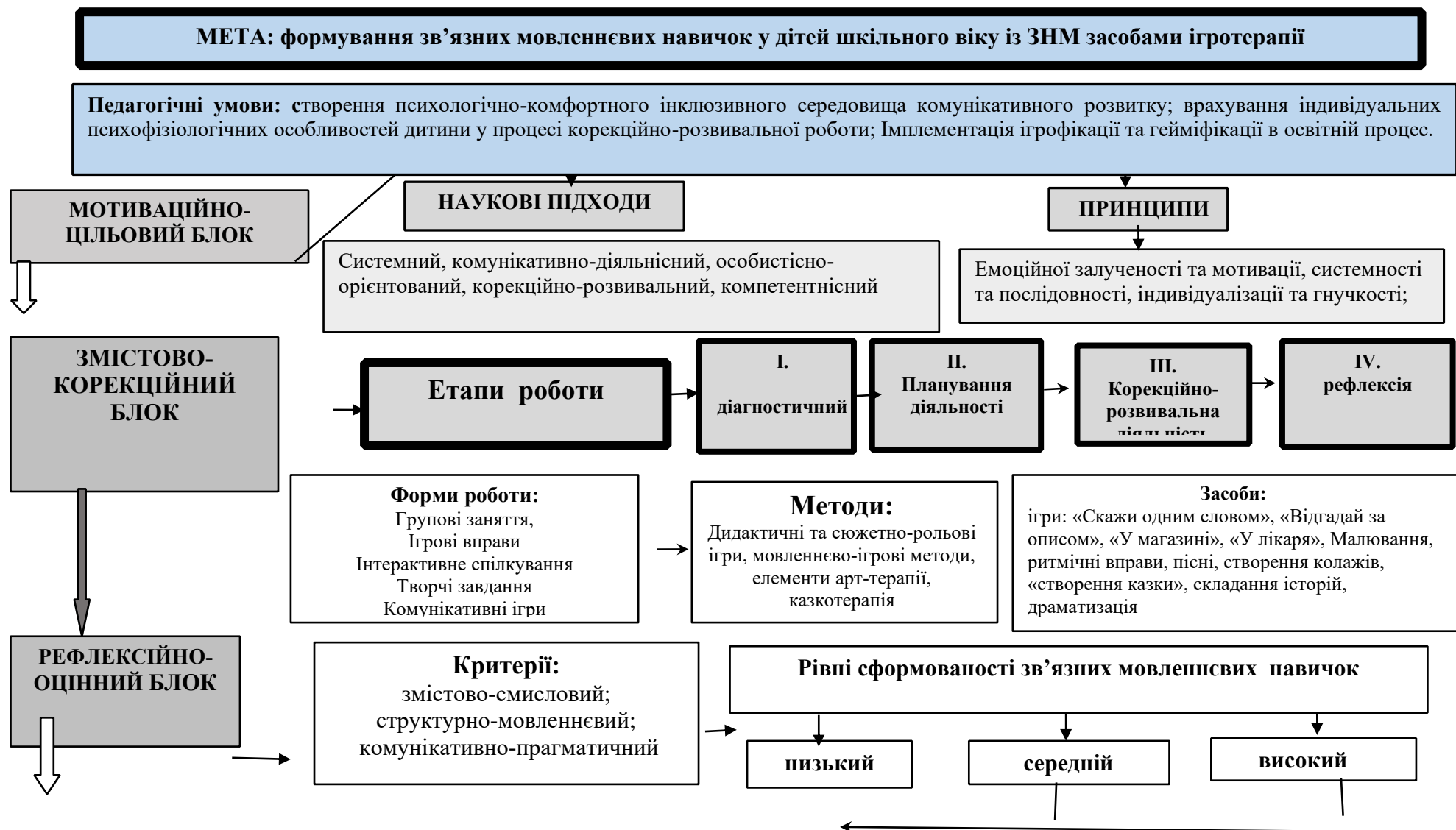
Третій принцип – індивідуалізація та гнучкість у застосуванні ігрових методик. Кожна дитина унікальна, і її мовленнєві порушення вимагають індивідуального підходу. Логопед має враховувати вікові особливості, інтереси, рівень мовленнєвого та загального розвитку, а також психоемоційний стан дитини. Ігрові завдання повинні адаптуватися до потреб конкретної дитини, щоб забезпечити максимальну ефективність. Гнучкість дозволяє логопеду змінювати

ігрові сценарії, модифікувати правила та створювати нові ігри «на ходу», реагуючи на поведінку та прогрес дитини під час заняття. Це допомагає підтримувати високий рівень залученості та створює оптимальні умови для корекційної роботи.

Змістово-корекційний блок об'єднує етапи, форми та методи проведення формульовального етапу експерименту. Так, до основних етапів роботи нами віднесено: діагностувальний, етап планування діяльності, корекційно-розвивальна діяльність з учнями та їх батьками, етап рефлексії.

Отримані результати діагностики на констатувальному етапі експерименту дозволили нам розробити дидактичну модель розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ засобами ігротерапії.

Таблиця 3.1. Дидактична модель розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із ЗНМ засобами ігротерапії

Таблиця 3.1. Дидактична модель розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із ЗНМ засобами ігротерапії

РЕЗУЛЬТАТ: сформованість зв'язних мовленнєвих навичок

Для реалізації мети формувального експерименту нами було розроблено корекційно-розвивальну програму «Світ гри та спілкування» для дітей віком 6-9 років.

Корекційно-розвивальна програма «Світ гри та спілкування», спрямована на розвиток дітей 6–9 років із загальним недорозвиненням мовлення, забезпечує системну роботу з формування зв'язних мовленнєвих навичок та розвитку комунікативних умінь. Її особливість полягає у використанні засобів ігротерапії, які створюють природні умови для мовленнєвої активності, знижують тривожність та сприяють позитивній мотивації до спілкування. Програма розвиває словниковий запас, граматичну правильність побудови речень, вміння складати зв'язні висловлювання й вести діалог. Окрім цього, діти навчаються долати мовленнєві бар'єри, виражати емоції словами, використовувати невербальні засоби комунікації та співпрацювати у колективі. Для досягнення мети застосовуються різноманітні ігри: дидактичні («Скажи одним словом», «Відгадай за описом»), мовленнєво-ігрові вправи («Хто? що робить? де?»), сюжетно-рольові («У магазині», «У лікаря»), а також казкотерапія («Створення казки»), арт- та музикотерапія. Завдяки вправам на знайомство, розвиток фантазії, складання історій, розігрування діалогів і творчих завдань у дітей формується цілісна мовленнєва діяльність, що інтегрує когнітивні, емоційні й соціальні компоненти. Програма не лише стимулює мовленнєвий розвиток, але й сприяє соціалізації, навчанню співпраці, умінню домовлятися та презентувати власні думки у доступній формі.

«Світ гри та спілкування»

Мета: розвиток зв'язного мовлення та комунікативних навичок у дітей шкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення засобами ігротерапії.

Тривалість: 10 занять (1 раз на тиждень, по 35–40 хвилин).

Форма роботи: групова (6–8 дітей)..

Методи: дидактичні та сюжетно-рольові ігри, мовленнєві ігрові вправи, елементи арт-терапії, ігротерапії, казкотерапії та музикотерапії.

Завдання :

- Збагачення словникового запасу;
- Розвиток навичок будувати граматично правильні речення;
- Формування умінь вести діалог і складати невеличкі зв'язні висловлювання;
- Удосконалення навичок вербальної та невербальної комунікації;
- Подолання бар'єрів у спілкуванні через ігрові ситуації.

Структура програми (заняття)

1. Знайомство у грі
2. Я і мої слова
3. Будуємо речення.
4. Моя казка (розвиток уяви й зв'язного мовлення)
5. Діалог у грі
6. Слухаю і відповідаю
7. Емоції і слова
8. Складання розповіді
9. Співпраця і підтримка
10. Свято спілкування

Форми та методи роботи у програмі «Світ гри та спілкування» будуються на поєднанні групових занять та інтерактивних ігрових методик, які створюють для дітей природне мовленнєве середовище. Групова форма роботи (6–8 дітей) дозволяє організувати живе спілкування, моделювати різні комунікативні ситуації та розвивати навички взаємодії й співпраці. У процесі занять застосовуються дидактичні ігри («Скажи одним словом», «Відгадай за описом»), які розвивають словниковий запас і вміння добирати точні мовленнєві засоби. Сюжетно-рольові ігри («У магазині», «У лікарня») «У лікаря»)

сприяють формуванню діалогічного мовлення, умінню домовлятися, запитувати та відповідати у різних життєвих ситуаціях. Казкотерапія («Створення казки») та вправи на складання історій стимулюють уяву, логічне мислення й розвиток зв'язних висловлювань.

Засоби ігротерапії поєднуються з елементами арт- та музикотерапії, що дає змогу дітям виражати емоції через образи, ритм і творчість, поступово переводячи їх у мовленнєву площину. Мовленнєво-ігрові вправи («Хто? що робить? де?») та ігри на розвиток емоційної сфери («Емоції і слова») допомагають дітям усвідомлювати та вербалізувати власні почуття, що сприяє подоланню мовленнєвих бар'єрів і зниженню тривожності. Завдяки поєднанню різних методів створюються умови для цілісного розвитку мовлення: від поповнення словникового запасу і формування граматично правильних речень – до побудови зв'язних висловлювань, діалогів та активного використання невербальних засобів комунікації.

Отже, впровадження програми «Світ гри та спілкування» забезпечує використання ігротерапевтичних методів у розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. Використання ігрових технологій дозволяє поєднувати навчальні й корекційні завдання з емоційною зацікавленістю дітей, що підвищує їхню активність і мотивацію. Завдяки цьому відбувається не лише збагачення словникового запасу та формування граматично правильного мовлення, а й розвиток навичок співпраці, комунікації та соціальної взаємодії.

3.2. Аналіз результатів застосування засобів ігротерапії у розвитку зв'язного мовлення дітей шкільного віку із ЗНМ

На формувальному етапі робота з експериментальною групою (10 дітей із ЗНМ) здійснювалася за розробленою методикою. Контрольна група (10 дітей із ЗНМ) слугувала (або *контролем*) для визначення ефективності розробленої методики базою для порівняння. Заняття в цій групі проводилися за традиційними методиками, без акценту на використанні ігротерапії. Аналіз результатів формувального етапу експерименту дав змогу простежити ефективність розробленої корекційно-розвивальної програми «Світ гри та спілкування», спрямованої на розвиток зв'язного мовлення у дітей молодшого шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. Особливу увагу було зосереджено на тому, як використання ігротерапевтичних засобів вплинуло на змістово-сміслову, структурно-мовленнєву та комунікативно-прагматичну складові мовленнєвої діяльності.

Отримані результати засвідчили позитивну динаміку у формуванні мовленнєвих умінь у дітей експериментальної групи. На відміну від контрольної групи, у якій застосовувалися традиційні методи навчання та корекції, учні експериментальної групи продемонстрували значно вищі показники за всіма критеріями. Це виявилось у зростанні кількості дітей із високим рівнем розвитку мовлення та істотному зменшенні частки тих, хто залишався на низькому рівні.

Таким чином, аналіз підтвердив доцільність використання ігротерапії у логопедичній практиці, адже саме гра створює природні умови для мовленнєвої активності, підвищує мотивацію до спілкування та сприяє закріпленню нових мовленнєвих умінь у різних комунікативних ситуаціях. Подальший розгляд кількісних і якісних результатів дозволяє більш детально висвітлити ефективність запропонованої програми та зробити узагальнені висновки щодо її впровадження у практику.

За змістово-смісловим критерієм (контрольний етап), **перший показник (уміння складати розповідь за серією сюжетних картинок)**

показав позитивну динаміку у дітей експериментальної групи. Якщо на початку дослідження більшість із них демонстрували середній (40 %) та низький (60 %) рівні сформованості зв'язного мовлення, то після проведення формувального етапу 3 дитини (30 %) досягли високого рівня, 6 дітей (60 %) – середнього, і лише 1 дитина (10 %) залишилася на низькому рівні. Так, Дарина С., Владислав Д. та Софія Г. уміють самостійно будувати зв'язні, логічно послідовні розповіді за серією картинок, уживаючи різні граматичні конструкції, прикметники та сполучники. Їхні висловлювання стали більш виразними, структурованими й змістовно насиченими. Гордій М., який часто пропускав заняття, залишився на низькому рівні – його розповіді короткі, з 2–3 речень, потребують допомоги дорослого. Натомість у контрольній групі помітних змін не зафіксовано: 5 дітей (50 %) продемонстрували середній рівень і 5 дітей (50 %) – низький. Як і раніше, діти складають короткі оповідання, що характеризуються фрагментарністю, обмеженим словниковим запасом і потребою в допомозі педагога.

Другий показник (уміння переказувати текст) також засвідчив позитивні зрушення у експериментальній групі. На початку дослідження високого рівня не спостерігалось, середній рівень мали 6 дітей (60 %), низький – 4 (40 %). Після формувальної роботи 3 дитини (30 %) досягли високого рівня, 6 дітей (60 %) – середнього, і лише 1 дитина (10 %) залишилася на низькому рівні. Так, Дарина С. і Владислав Д. відтворюють текст повно й логічно, дотримуються послідовності подій, у висловлюваннях з'явилися елементи оцінки та власних суджень. Софія Г. здатна самостійно передати зміст тексту з незначними труднощами у доборі слів. Гордій М., який нерегулярно відвідував заняття, зберігає низький рівень: його переказ короткий, уривчастий, із пропусками основних моментів. У контрольній групі значних покращень не відбулося: 6 дітей (60 %) продовжують перебувати на середньому рівні, а 4 (40 %) – на низькому.

Їхні висловлювання малозв'язані, характеризуються спрощенням синтаксичних конструкцій і потребують постійної стимуляції дорослого.

Таблиця 3.2.

Результати діагностики стану зв'язного мовлення у школярів на контрольному етапі дослідження (змістово-смисловий критерій)

	Група	Кількість дітей, що виконали завдання (%) за 1 критерієм (змістово-смисловий)					
		Показники					
		Показник 1 – розповіді за серією сюжетних картинок			Показник 2 – переказ тексту		
		В	С	Н	В	С	Н
Початковий етап	ЕГ	0(%) (0 дит.)	40(%) (4 дит.)	60(%) (6 дит.)	0(%) (0 дит.)	60(%) (6 дит.)	40(%) (4 дит.)
	КГ	0(%) (0 дит.)	40% (4 дит.)	60(%) (6 дит.)	0(%) (0 дит.)	60(%) (6 дит.)	40(%) (4 дит.)
Кінцевий етап	ЕГ	30(%) (3 дит.)	60(%) (6 дит.)	10(%) (1 дит.)	30(%) (3 дит.)	60(%) (6 дит.)	10(%) (1 дит.)
	КГ	0(%) (0 дит.)	50% (5 дит.)	50(%) (5 дит.)	0(%) (0 дит.)	60(%) (6 дит.)	40(%) (4 дит.)

Отже, отримані результати контрольного етапу свідчать про суттєве підвищення рівня розвитку зв'язного мовлення у дітей експериментальної групи, що відбулося завдяки впровадженню системи ігротерапевтичних засобів. Діти стали активнішими, більш упевненими у висловлюваннях, розширили словниковий запас, навчилися логічно й послідовно передавати зміст. У контрольній групі позитивна динаміка незначна, що підтверджує ефективність запропонованої програми формувального впливу.

За структурно-мовленнєвим критерієм (контрольний етап), перший показник (уміння описати предмет, рівень розвитку словникового запасу) показав суттєве покращення результатів у експериментальній групі. Якщо на початку дослідження діти цієї групи

переважно мали середній (40 %) і низький (60 %) рівні, то після впровадження формувальної програми 5 дітей (50 %) досягли **високого рівня**, 4 дитини (40 %) – **середнього**, і лише 1 дитина (10 %) залишилася на низькому рівні. Так, **Дарина С.** і **Софія Г.** під час опису предметів уживають розгорнуті висловлювання, добирають точні прикметники, дієслова, порівняння, виявляють емоційно-оцінне ставлення. **Владислав Д.** оперує ширшим словниковим запасом, самостійно добирає ознаки предмета за формою, кольором, призначенням. **Гордій М.**, який нерегулярно відвідував заняття, залишився на низькому рівні: його висловлювання короткі, одноманітні, із труднощами у доборі назв ознак предметів. У **контрольній групі** істотних змін не виявлено: 5 дітей (50 %) мають середній рівень, 5 (50 %) – низький. Описові висловлювання залишаються короткими, обмеженими кількома словами, діти не завжди добирають відповідні означення, часто повторюють одні й ті самі слова.

Другий показник (сформованість граматичної будови мовлення) також підтвердив позитивну динаміку в експериментальній групі. Якщо на початку дослідження жодна дитина не мала високого рівня, то після проведення занять 6 дітей (60 %) досягли високого рівня, 4 (40 %) – середнього, низького рівня не зафіксовано. Так, **Дарина С.** та **Софія Г.** правильно узгоджують слова в роді, числі та відмінку, будують розгорнуті речення, використовують сполучники, займенники та прислівники. **Владислав Д.** формує граматично правильні речення, але іноді потребує незначного нагадування з боку педагога. У порівнянні з початковим етапом спостерігається чітке зменшення кількості граматичних помилок, розширення синтаксичних конструкцій і поліпшення мовленнєвої плавності. У контрольній групі покращення незначні: 1 дитина (10 %) досягла високого рівня, 5 дітей (50 %) залишилися на середньому, а 4 (40 %) – на низькому рівні. У мовленні дітей зберігаються типові граматичні

помилки, труднощі узгодження слів, спрощення речень і бідність синтаксичних структур.

Таблиця 3.3.

Результати діагностики стану зв'язного мовлення у школярів на контрольному етапі дослідження (структурно-мовленнєвий критерій)

	Група	Кількість дітей, що виконали завдання (%) за 1 критерієм (структурно-мовленнєвий)					
		Показники					
		Показник 1 – опис предмета(словниковий запас)			Показник 2 – граматична будова мовлення		
		В	С	Н	В	С	Н
Поч. етап	ЕГ	0(%) (0 дит.)	40(%) (4 дит.)	60(%) (6 дит.)	0(%) (0 дит.)	60(%) (6 дит.)	40(%) (4 дит.)
	КГ	0(%) (0 дит.)	40(%) (4 дит.)	60(%) (6 дит.)	0(%) (0 дит.)	60(%) (6 дит.)	40(%) (4 дит.)
Кінц. етап	ЕГ	50(%) (5 дит.)	40(%) (4 дит.)	10(%) (1 дит.)	60(%) (6 дит.)	40(%) (4 дит.)	0(%) (0 дит.)
	КГ	0(%) (0 дит.)	50(%) (5 дит.)	50(%) (5 дит.)	10(%) (1дит.)	50(%) (5 дит.)	40(%) (4 дит.)

Отже, результати контрольного етапу дослідження засвідчили, що у дітей експериментальної групи істотно підвищився рівень сформованості словникового запасу та граматичної будови мовлення. Вони стали вільніше добирати слова, правильно узгоджувати їх у реченнях, уживати складні мовні конструкції. У контрольній групі значних змін не відбулося, що підтверджує ефективність застосованих ігротерапевтичних методів, спрямованих на вдосконалення структурної сторони зв'язного мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

За комунікативно-прагматичним критерієм (контрольний етап) перший показник (здатність до діалогу) показав позитивну динаміку в дітей експериментальної групи. Якщо на початковому етапі більшість дітей (60 %) мали низький рівень, а 40 % – середній, то після проведення формувальної роботи 2 дитини (20 %) досягли високого рівня, 6 дітей (60

%) – **середнього**, і лише 2 (20 %) залишилися на низькому рівні. Так, **Софія Г.** і **Дарина С.** вільно підтримують діалог із педагогом та однолітками, доречно вживають етикетні формули, уміють ставити запитання й давати розгорнуті відповіді. **Владислав Д.** бере активну участь у спілкуванні, проте іноді потребує допомоги дорослого для добору мовних засобів. **Гордій М.**, який рідко відвідував заняття, все ще має труднощі у формулюванні відповідей, його репліки короткі, часто потребують стимулювальних запитань від педагога. У **контрольній групі** зміни незначні: лише 1 дитина (10 %) досягла високого рівня, 4 (40 %) залишилися на середньому, а 5 (50 %) – на низькому. Діти цієї групи здебільшого відповідають коротко, не завжди ініціюють діалог, їхнє мовлення бідне на етикетні формули й зв'язки між репліками.

Другий показник (уміння соціальної взаємодії в процесі ігор) підтвердив ефективність використання ігротерапевтичних методів у експериментальній групі. Якщо на початку експерименту жодна дитина не мала високого рівня, то на завершальному етапі 3 дитини (30 %) досягли високого рівня, 7 дітей (70 %) – середнього, низького рівня не зафіксовано. Так, Дарина С. і Софія Г. демонструють уміння домовлятися з однолітками, розподіляти ролі, дотримуватися правил гри, емоційно реагують на дії партнерів. Владислав Д. активно бере участь у колективних іграх, уміє виявляти ініціативу, пропонує нові варіанти дій. У дітей спостерігається розвиток не лише мовленнєвих, а й соціально-комунікативних навичок – вони стали більш відкритими, доброзичливими, упевненими у спілкуванні. У контрольній групі значних змін не відбулося: 1 дитина (10 %) має високий рівень, 5 (50 %) – середній, 4 (40 %) – низький. Більшість дітей залишаються пасивними під час ігор, рідко ініціюють спільну діяльність, часто порушують правила гри або звертаються до дорослого по допомогу в налагодженні взаємодії.

Таблиця 3.4.

**Результати діагностики стану зв'язного мовлення у школярів на
контрольному етапі дослідження
(комунікативно-прагматичний критерій)**

	Група	Кількість дітей, що виконали завдання (%) за 3 критерієм (комунікативно-прагматичний)					
		Показники					
		Показник 1 – здатність до діалогу			Показник 2 – уміння соціальної взаємодії в процесі ігор		
		В	С	Н	В	С	Н
Поч. етап	ЕГ	0(%) (0 дит.)	40(%) (4 дит.)	60(%) (6 дит.)	0(%) (0 дит.)	60(%) (6 дит.)	40(%) (4 дит.)
	КГ	0(%) (0 дит.)	40(%) (4 дит.)	60(%) (6 дит.)	0(%) (0 дит.)	60(%) (6 дит.)	40(%) (4 дит.)
Кінц. етап	ЕГ	20(%) (2дит.)	60(%) (6 дит.)	20(%) (2 дит.)	30(%) (3 дит.)	70(%) (7 дит.)	0(%) (0 дит.)
	КГ	10(%) (1дит.)	40(%) (4 дит.)	50(%) (5 дит.)	10(%) (1 дит.)	50(%) (5 дит.)	40(%) (4 дит.)

Отже, аналіз результатів за комунікативно-прагматичним критерієм показав, що після впровадження програми розвитку зв'язного мовлення з використанням засобів ігротерапії у дітей експериментальної групи істотно підвищилися показники здатності до діалогу та вміння соціальної взаємодії. Вони стали активнішими, впевненішими у спілкуванні, краще розуміють мовленнєву ситуацію, адекватно реагують на репліки співрозмовників. У контрольній групі зміни незначні, що свідчить про результативність запропонованих ігротерапевтичних методів у розвитку комунікативно-прагматичної складової мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

Отже, використання методів ігротерапії мало потужний вплив на розвиток комунікативно-прагматичних умінь дітей із ЗНМ. Ігрові вправи у формі діалогів, рольових ситуацій та сюжетних ігор сприяли формуванню навичок ініціативного спілкування, розвитку діалогічної мови, засвоєнню елементів мовленнєвого етикету та підвищенню впевненості дітей у комунікативних ситуаціях. Це підтверджує ефективність програми «Світ гри та спілкування» як інструмента не лише для мовленнєвого, а й для соціального розвитку школярів із загальним недорозвиненням мовлення.

3.3. Узагальнення практичних результатів і рекомендації для вчителів-логопедів

Проведене експериментальне дослідження дозволило узагальнити практичні результати застосування корекційно-розвивальної програми «Світ гри та спілкування», спрямованої на розвиток зв'язних мовленнєвих навичок у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. Аналіз динаміки показників мовленнєвого розвитку дітей в експериментальній та контрольній групах підтвердив високу ефективність використання засобів ігротерапії.

Передусім варто відзначити позитивні зміни за змістово-смісловим критерієм. Діти експериментальної групи значно краще почали вибудовувати послідовні висловлювання, утримувати логіку оповіді та виділяти головне. Якщо на початковому етапі значна частина школярів обмежувалася фрагментарними репліками або називанням окремих дій, то після впровадження програми багато хто навчився складати розгорнуті розповіді та робити елементарні висновки. Кількість дітей з високим рівнем змістово-сміслового розвитку зросла вдвічі, а кількість тих, хто залишався на низькому рівні, суттєво зменшилася.

Не менш важливими є зміни за структурно-мовленнєвим критерієм. Учні експериментальної групи почали активніше використовувати

багатший словниковий запас, правильно добирати граматичні форми, будувати складніші речення. Якщо на початковому етапі більшість дітей будувала лише прості висловлювання, то наприкінці експерименту вони почали вводити у мовлення складнопідрядні конструкції, що свідчить про зростання рівня синтаксичної організації мовлення. Особливо показовим є зменшення кількості дітей із низьким рівнем структурно-мовленнєвого розвитку, що стало наслідком систематичних вправ у доборі слів, складанні описів предметів і відтворенні зв'язних висловлювань у процесі гри.

Найбільш відчутні результати спостерігалися за комунікативно-прагматичним критерієм. Учні експериментальної групи стали значно впевненішими у діалогічному спілкуванні, виявили більшу ініціативність у встановленні контакту з дорослими та ровесниками, навчилися підтримувати тему розмови й використовувати мовленнєвий етикет. Якщо на констатувальному етапі переважала значна кількість дітей, які уникали діалогу або відповідали лише окремими словами, то наприкінці дослідження більшість активно включалася у рольові ігри, ініціювала запитання й давала розгорнуті відповіді. У результаті кількість школярів із низьким рівнем за цим критерієм скоротилася майже у п'ять разів, що є найвагомішим доказом ефективності ігротерапії.

Узагальнюючи отримані результати, можна стверджувати, що розроблена програма «Світ гри та спілкування» не лише сприяла зростанню рівня мовленнєвої компетентності дітей, а й позитивно вплинула на їхню емоційно-вольову сферу та соціальну активність. Гра як провідний вид діяльності створила природні умови для формування мовленнєвих умінь, забезпечила високу мотивацію до навчання й дозволила дітям легше долати труднощі, пов'язані з мовленнєвим недорозвитком. Завдяки ігротерапевтичним методам школярі навчилися користуватися мовленням не лише як інструментом виконання завдань, а як засобом живого спілкування, вираження власних думок і почуттів.

Таким чином, практичні результати експерименту переконливо довели, що використання ігрових методів у корекційній роботі є ефективним шляхом розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ. Позитивна динаміка за всіма критеріями свідчить про доцільність подальшого впровадження програми у практику логопедичної роботи та її можливу адаптацію до умов інклюзивного навчання.

Загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) у дітей шкільного віку – це складне системне порушення, що впливає на всі мовленнєві компоненти: фонетико-фонематичний, лексико-граматичний та синтаксичний. Аналіз теоретичних джерел, представлений у першому розділі нашого дослідження, підтверджує, що традиційні методики часто не забезпечують достатньої мотивації та емоційної залученості дитини, що є критично важливим для корекційної роботи. На відміну від дошкільнят, шкільний вік має свої особливості: діти вже усвідомлюють свої мовленнєві труднощі, що може призвести до зниження самооцінки, відмови від спілкування та закріплення мовленнєвих недоліків.

Експериментальне дослідження, проведене в рамках цієї роботи, переконливо довело, що інтеграція ігротерапії в логопедичну практику є високоефективним методом розвитку зв'язних мовленнєвих навичок у дітей шкільного віку з ЗНМ. Ігротерапія не лише робить заняття більш цікавими та динамічними, але й забезпечує природне середовище для мовленнєвого розвитку, знімає психоемоційне напруження та формує стійку внутрішню мотивацію до комунікації.

На основі аналізу отриманих результатів, вчителям-логопедам рекомендується враховувати наступні практичні аспекти:

1. Розширити діагностичний інструментарій. Перед початком корекційної роботи необхідно провести ґрунтовну діагностику не тільки рівня мовленнєвого розвитку, а й психоемоційного стану дитини, її ігрових

інтересів та рівня мотивації. Це дозволить індивідуалізувати корекційний процес та підібрати найбільш ефективні ігрові методики.

2. Створювати власну класифікацію ігор. Ігри, що використовуються в корекційній роботі, слід класифікувати не лише за метою (розвиток лексики, граматики, фонетики), а й за функціональним призначенням, враховуючи вік і специфіку ЗНМ. Це можуть бути рольові ігри, дидактичні, інтелектуальні, настільні, а також ігри з використанням сучасних технологій.

3. Використовувати ігри з елементами змагання. Діти шкільного віку з задоволенням беруть участь в іграх, що містять елементи змагання. Це підвищує їхню активність та прагнення до перемоги, що, у свою чергу, стимулює мовленнєву діяльність. Важливо при цьому дотримуватися принципу «успіху», щоб кожна дитина відчувала свою значущість та прогрес. Наприклад, використання фішок, балів чи заохочувальних призів.

4. Застосовувати ігрові сюжети, близькі до шкільного життя. Ігрові ситуації, пов'язані зі шкільними предметами, позакласною діяльністю, стосунками з однолітками, значно полегшують перенесення набутих мовленнєвих навичок у реальне життя. Наприклад, створення ігрової ситуації «Урок української мови» або «Клуб журналістів», де діти мають обговорювати певні теми.

5. Впроваджувати технології ігрофікації. Використання інтерактивних дощок, спеціалізованих комп'ютерних програм та додатків для розвитку мовлення дозволить зробити заняття ще більш привабливими та ефективними. Такі інструменти не лише урізноманітнюють навчальний процес, але й дозволяють автоматизувати деякі корекційні вправи, звільняючи час для більш творчої та індивідуалізованої роботи.

6. Залучати батьків до ігрового процесу. Необхідно надати батькам чіткі інструкції та рекомендації щодо ігор, у які вони можуть грати з дитиною вдома. Це допоможе закріпити отримані на заняттях навички,

створити сприятливе мовленнєве середовище в родині та забезпечити наступність корекційної роботи.

Загалом, використання ігротерапії у логопедичній практиці з дітьми шкільного віку з ЗНМ є не просто доповненням, а ключовим фактором, що забезпечує систематичний та ефективний розвиток їхніх мовленнєвих навичок, готуючи їх до успішного навчання та повноцінного соціального життя.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III

У третьому розділі було проведено експериментальну перевірку ефективності застосування корекційно-розвивальної програми «Світ гри та спілкування» у розвитку зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. Здійснено констатувальний, формувальний та контрольний етапи дослідження, які дали змогу простежити динаміку мовленнєвого розвитку школярів та оцінити результативність використання засобів ігротерапії.

Порівняльний аналіз показників експериментальної та контрольної груп продемонстрував суттєві позитивні зміни у дітей, які брали участь у реалізації програми. Порівняння результатів початкового та кінцевого етапів показало, що частка дітей із високим рівнем розвитку зв'язного мовлення зросла з 0 % до 30–60 % залежно від критерію, тоді як кількість дітей із низьким рівнем зменшилася з 40–60 % до 0–10 %. Так, за змістово-смысловим критерієм високого рівня досягли 3 дитини (30 %), середнього – 6 дітей (60 %), низького – лише 1 дитина (10 %).

Подібна тенденція спостерігалася і за структурно-мовленнєвим критерієм: 5 дітей (50 %) досягли високого рівня, 4 (40 %) – середнього, лише 1 (10 %) залишилася на низькому. За комунікативно-прагматичним критерієм 20–30 % дітей досягли високого рівня, 60–70 % – середнього, жодна дитина не залишилася на низькому. Водночас у контрольній групі значних змін не відбулося: переважна більшість дітей (50–60 %) залишилася на середньому рівні, а частка дітей із низьким рівнем зменшилася лише незначно (з 40–60 % до 40–50 %). Така динаміка свідчить, що застосування методів ігротерапії в роботі з дітьми із ЗНМ мало безпосередній позитивний вплив на формування вмінь будувати зв'язні висловлювання, використовувати граматично правильні конструкції, брати участь у діалозі та налагоджувати соціальну взаємодію в ігрових ситуаціях. Ігрова діяльність стимулювала мовленнєву активність, підвищила впевненість у

спілкуванні, розширила словниковий запас і сприяла загальному мовленнєвому розвитку. Отримані результати підтверджують ефективність програми «Світ гри та спілкування» у комплексній корекційно-розвивальній роботі з дітьми із ЗНМ. Вона дозволила значно підвищити рівень сформованості зв'язного мовлення школярів, покращити їхні комунікативні здібності та мовленнєву активність. Практична цінність програми полягає у можливості її застосування логопедами, вчителями та вихователями у процесі корекційної роботи, а також у гнучкості й адаптивності методики до індивідуальних потреб дітей.

Застосування методів ігротерапії в процесі розвитку зв'язного мовлення показало свою ефективність: ігрові ситуації сприяли підвищенню мотивації дітей, створенню позитивного емоційного фону, активізації мовленнєвої діяльності та формуванню навичок соціальної взаємодії. На відміну від контрольної групи, у якій рівень мовленнєвого розвитку залишився майже незмінним, у дітей експериментальної групи спостерігається стійке зростання показників за всіма мовленнєвими параметрами, що підтверджує доцільність упровадження ігротерапевтичних методів у корекційно-розвивальну роботу з дітьми, які мають ЗНМ.

Таким чином, експериментальне дослідження довело, що ігротерапія є дієвим засобом розвитку зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення, а розроблена програма може бути рекомендована для впровадження у практику спеціальної та інклюзивної освіти.

ВИСНОВКИ

У результаті виконання магістерського дослідження на тему «Розвиток зв'язного мовлення у дітей шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення засобами ігротерапії» було вирішено поставлені завдання, що дало змогу комплексно проаналізувати проблему, розкрити її теоретичні та практичні аспекти та підтвердити доцільність використання ігротерапевтичних засобів у корекційно-розвивальній роботі з дітьми.

1. На основі аналізу психолого-педагогічної та логопедичної літератури було з'ясовано, що загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) є складним багатокомпонентним порушенням, що охоплює всі аспекти мовленнєвої діяльності: фонетико-фонематичний, лексико-граматичний та комунікативно-прагматичний.

Причинами виникнення ЗНМ виступають як біологічні (органічні ураження центральної нервової системи, порушення слуху, соматична ослабленість), так і соціально-педагогічні фактори (несприятливі умови мовленнєвого розвитку, недостатня стимуляція комунікативної активності, педагогічна занедбаність). Особливу увагу приділено дослідженню специфіки розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ: воно характеризується обмеженим словниковим запасом, труднощами у побудові граматично правильних висловлювань, порушенням логіко-сміслової послідовності, недостатньою сформованістю навичок діалогу та монологу. Узагальнення наукових поглядів дало змогу визначити, що подолання вказаних труднощів можливе лише за умови цілеспрямованої та системної корекційної роботи.

2. У ході дослідження було з'ясовано, що ігрова діяльність має виняткове значення у формуванні мовленнєвих навичок дітей молодшого шкільного віку із ЗНМ. Гра виконує як розвивальну, так і корекційну функцію, оскільки забезпечує емоційно-позитивну мотивацію, активізує

пізнавальну діяльність, сприяє формуванню соціальних навичок і створює природні умови для розвитку зв'язного мовлення. Залучення ігротерапевтичних методів у логопедичну практику дозволяє підвищити ефективність навчання і корекції, оскільки вони поєднують традиційні мовленнєві завдання з елементами сюжетно-рольових, комунікативних і дидактичних ігор.

3. Важливим результатом роботи стало обґрунтування методологічних засад і вибір методів дослідження розвитку зв'язного мовлення. Теоретичною основою виступили системний, комунікативно-діяльнісний, особистісно-орієнтований, корекційно-розвивальний та компетентнісний підходи. Вони дозволили розглядати мовлення не лише як окрему психолінгвістичну функцію, а як цілісний механізм, що розвивається у взаємодії з іншими психічними процесами й формується в умовах комунікативної діяльності. На основі цих підходів було визначено критерії дослідження (змістово-смісловий, структурно-мовленнєвий, комунікативно-прагматичний), показники їх оцінювання та підібрано відповідні методики діагностики, що забезпечили достовірність і валідність отриманих результатів.

4. Експериментальна перевірка ефективності розробленої корекційно-розвивальної програми «Світ гри та спілкування» підтвердила її результативність у розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗНМ. Таким чином, результати контрольного етапу експерименту підтвердили ефективність запропонованої методики розвитку зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення засобами ігротерапії. У дітей експериментальної групи зафіксовано підвищення рівнів сформованості всіх компонентів мовлення: змістовно-сміслового, структурно-мовленнєвого та комунікативно-прагматичного. Отримані результати контрольного етапу експерименту підтвердили ефективність розробленої програми розвитку зв'язного мовлення дітей із загальним недорозвиненням

мовлення засобами ігротерапії. У середньому, показники високого рівня розвитку мовлення в експериментальній групі зросли з 0 % до 35–40 %, а низького рівня – зменшилися з 50–60 % до 5–10 %, тоді як у контрольній групі позитивні зрушення не перевищили 10 %. Діти експериментальної групи стали значно активнішими у спілкуванні, більш точними в побудові висловлювань, упевненими у власних мовленнєвих можливостях. Вони краще розуміють зміст мовленнєвої ситуації, вміють підтримувати діалог, граматично правильно будувати речення й логічно послідовно передавати зміст подій. Отримані дані доводять, що систематичне використання ігротерапевтичних методів є дієвим засобом підвищення ефективності корекційно-розвивальної роботи з дітьми із ЗНМ і має вагоме значення для їхньої соціальної адаптації та успішного навчання.

Діти стали більш активними, комунікабельними, упевненими у власних мовленнєвих можливостях. Отримані результати доводять, що систематичне використання ігротерапії в освітньому процесі сприяє не лише мовленнєвому, а й загальному психічному розвитку дитини, формує в неї позитивне ставлення до навчання й спілкування. Важливо, що саме ігрові форми роботи забезпечили природність мовленнєвих ситуацій, стимулювали ініціативність дітей та створювали позитивний емоційний фон, що є ключовим чинником у подоланні мовленнєвих труднощів.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що запропонована корекційно-розвивальна програма «Світ гри та спілкування» може бути використана логопедами, вчителями початкової школи, вихователями інклюзивних класів і спеціальних закладів як ефективний інструмент розвитку зв'язного мовлення. Програма відзначається гнучкістю й можливістю адаптації до індивідуальних особливостей дитини, що робить її універсальною для роботи з різними категоріями школярів. Крім того, результати дослідження можуть бути покладені в основу подальших

наукових розвідок у галузі логопедії, а також використані при підготовці методичних рекомендацій для педагогів і батьків.

Отже, проведене дослідження дало можливість комплексно охарактеризувати проблему розвитку зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення та запропонувати ефективні шляхи її розв'язання засобами ігротерапії. Теоретичний аналіз і практичні результати підтверджують, що саме гра є оптимальною формою організації корекційного процесу, яка поєднує розвивальні, навчальні та виховні завдання. Використання ігротерапії сприяє підвищенню мовленнєвої активності дітей, формуванню в них комунікативної компетентності, соціалізації та гармонійному розвитку особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації: *матеріали III Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (22 травня 2019 року, м. Суми)*. Суми: ФОП Цьома С. П., 2019. 272 с.
2. Акименко Ю. Особливості формування зв'язного мовлення у старших дошкільників та молодших школярів. Неперервна педагогічна освіта в Україні: стан, проблеми, перспективи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Умань, 27 квітня 2018 року / гол. ред. Муковіз О. П. Умань : ВПЦ «Візаві» 2018. С. 5–7.
3. Андрейко Б., Дмитрів Ю. Психологічні особливості соціалізації та спілкування дітей дошкільного віку із ЗНМ III рівня. *Психологічний часопис*. 2019. №. 2. С. 213-226.
4. Бабенко, О. М., Кольцова, І. В. Застосування ігрових технологій у розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Віче: психологія і комп'ютери*. 2016. 66-72 с.
5. Бібік Н. Гра в навчанні молодших школярів: варіативність підходів до застосування. *Український педагогічний журнал*, 2023. № 3. С. 185–192.
6. Бойчук С. М Купрієнко А. В. Корекційна робота зі зв'язним мовленням у дітей з ЗНМ. Київ: Вид. дім «Слово», 2019. 116-118 с.
7. Брушневська І. М., Рібцун Ю. В. Комунікативний компонент мовленнєвої діяльності у дітей: діагностичний комплекс. Запоріжжя : ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2020. 144 с.
8. Брушневська І. Закономірності використання ігрових прийомів у корекційно-розвивальному процесі з дітьми із порушеннями мовленнєвої діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2022. Вип. 52. С. 186–192.
9. Вашуленко М.С. Дослідження стану сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. *Дидактичні та*

методичні завдання розвитку мовлення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: зб. наук. праць. К.: ФОП «НВП Професіонал», 2018. С. 11-18.

10. Войчак О. В. Розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення за допомогою ігрової діяльності: методичні рекомендації, 2009. 86-90 с.

11. Гайдаржи І.Д., Коваленко В.Є. Корекція лексико-граматичних порушень у дітей із ЗНМ засобами ігрової діяльності. Актуальні проблеми колекційної педагогіки, психології та реабілітації : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Суми, 2019. С. 30–33.

12. Глущенко І. Критерії оцінювання стану сформованості лексичної сторони мовлення у дітей молодшого шкільного віку із ЗПР. Наука і освіта. 2014. №12. С. 97 -10.

13. Гуменюк О., Пацула І., Павлюк А. Психолого-педагогічні характеристики дітей із загальним недорозвиненням мовлення та роль психолого-педагогічної характеристики в організації корекційно-розвиткового процесу з дітьми. *Перспективи та інновації науки. Серія 55 «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. 2022. № 9(14). С. 113 - 126.

14. Дичок Т. П., Глеваська С. Розвиток комунікативної сфери дітей із загальним недорозвитком мовлення за допомогою пісочної анімації. *Вісник Кам'янець- Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія*. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006. 2017. Вип. 8. Т.1. 30-35 с.

15. Дичок Т. Творчий розвиток дітей із загальним недорозвитком мовлення за допомогою пісочної анімації. *Психолого-педагогічний супровід гармонійного розвитку дитини в загальноосвітніх закладах: зб. матер. регіон. науково- метод. семінарів для науковців, практичних працівників та студентів*. Умань: ФОП Жовтий. 2017. Випуск II. С. 36-40.

16. Довженко Т.О. Роль ігор та ігрових прийомів в процесі формування лексики дітей з загальним недорозвиненням мовлення III рівня. *Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти* : зб. наук. пр. / за ред. Ю. Д. Бойчук, Т. Ю. Маркіна, Л. Є. Перетяга. Харків : ХНПУ, 2020. С. 99–104.
17. Данілевська В. В. Особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення засобами ігрової діяльності. Київ: Науковий вісник, 2016. 5-9с.
18. Ібатова Г. Результати експериментальної роботи з формування навичок словотвору у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. *Вісник. Серія педагогічних наук* 66, вип. 2 (6 серпня 2020 р.): 326–331 <http://dx.doi.org/10.51889/2020-2.1728-5496.56>.
19. Інноваційні технології в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібник / за заг. ред. Л. Галенко. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 110 с
20. Казак Л.М. Проблеми діагностики та корекції розладів аутичного спектру в дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації: матеріали III Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (з міжнародною участю)* (22 травня 2019 року, м. Суми). – Суми: ФОП Цьома С. П., 2019. С. 45-51
21. Касілова Л. С. Корекційно-розвивальна робота з дітьми із загальним недорозвитком мовлення. *Таврійський вісник освіти*. 2013. №. 3. С. 56-60.
22. Климчук О. Особливості формування комунікативних умінь та навичок у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Інновації в дошкільній освіті: теорія, досвід, перспективи: збірник I Всеукраїнської науковопрактичної онлайн-конференції з міжнародною участю (22 травня 2024 року, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради) / уклад. А. Бубін, Є. Дурманенко, М. Замелюк. Луцьк, 2024. С.125-12

23. Косарева Г. М. Розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення через ігрову діяльність. 3-тє вид. Кам'янець-Подільськ : Наук. вісн. Кам'янець-Под. нац. ун-ту Серія: Пед. науки, 2014. 84-89 с.
24. Куренкова А. В. Інноваційні технології мовленнєвого розвитку дітей з ЗНМ в роботі вчителя-логопеда. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 62. Том 2. С. 248-254. URL: <http://surl.li/nfvdg> (дата звернення 12.05.2025)
25. Ласточкина О.В. Сучасні програмові розробки, що використовуються на різних етапах логопедичного впливу. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля ISSN 2522-9133 (online) Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2019. № 2 (18), с.138-144
26. Левицька В.Г. Ігротерапія як інноваційний метод розвитку зв'язних мовленнєвих навичок у дітей із ЗНМ. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка : збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава, 20–21 лютого 2025 року)*. Полтава : ПНПУ імені В.Г.Короленка, 2025. С. 141-144
27. Лесів А. А. Особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення засобами ігрової діяльності. Київ: Серія: Педагогічні науки, 2018. 103-110 с.
28. Лещій Н.П., Гуцол М.А. Корекція мовленнєвої діяльності у дітей з порушеннями мовлення на онлайн заняттях засобами гри. *Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2023. Вип. 65. Том 1. С. 99-102.
29. Лещій Н.П. Порівняльна діагностика особливостей лексики у дітей із порушенням інтелектуального розвитку та загальним недорозвитком мовлення. *Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2024. Вип. 74. С. 92-96.
30. Ліпеха В. Логопедична робота з розвитку комунікативних навичок старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення засобом

ігрової діяльності / науковий керівник – док. філ., старш. виклад. Анна Володимирівна Курєнкова. Кривий Ріг, 2023. 79 с.

31. Ломакович В. Успішно орієнтовані вправи для розвитку мовленнєвої діяльності учнів. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарнопедагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Серія : Педагогіка*. 2019. Вип. 11. С. 57–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkogpth_2019_11_8.

32. Лось Н. І., Колишкін О.В. Особливості використання логопедичних технологій в процесі творчого зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців* : зб. наукових праць. Суми : Вид-во Сум ДПУ імені А. С. Макаренка. 2018. Вип. 6. С. 273-279.

33. Лубимова Т. О. Мовленнєвий розвиток дітей з недорозвиненням мовлення: особливості та корекційні технології: навч. Посібник. Київ: ВЦ "Освіта", 2012. 109-111 с

34. Лященко В.М. Сучасні інформаційні технології та ігрові прийоми в корекційній роботі вчителя –логопеда. *IV Міжнародна науково-практична конференція. Природничі науки та освіта: сучасний стан і перспектива розвитку. Збірник наукових праць*. Харків.2024. С. 310-314

35. Манойленко І. Вивчення стану сформованості лексико-граматичної сторони мовлення у дітей 5-6/7 років із загальним недорозвиненням мовлення. Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку: зб. наук. статей студ. спеціальності «Дошкільна освіта» / за заг. Ред. Проф. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2019. С. 168-176.

36. Маріанна К., Барна Х. Логоритмічні вправи як корекційний засіб подолання загального недорозвинення мовлення. *Вісник Науководослідної лабораторії інклюзивної педагогіки.: Спеціальна та інклюзивна освіта: теорія, методика, практика*. 2023. Вип. 9. С. 72-75

37. Марченко І. С., Шеремет М. К. Хрестоматія з логопедії: навч. посіб. Київ: Слово, 2019. 496 с.
38. Мацюк З., Климчук О. Роль гри у формуванні комунікативних умінь та навичок у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Сучасні теоретичні й прикладні контексти спеціальної та інклюзивної освіти*. Збірник тез доповідей IV Всеукраїнської науковопрактичної конференції (16-19 травня 2024 р., Луцьк) / за заг. ред. проф. І.Б. Кузави / І. М. Брушневська, Г. О. Гац, Н.С. Карабанова, З. С. Мацюк, В.Ф. Сергєєва, І.І. Сидорук, Л. П. Стасюк, . Луцьк, 2024.С.191-195.
39. Мельник І. В. Застосування ігрової діяльності у педагогічному процесі розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. Острог: Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька акад.». Серія «Психол. науки», 2018. 73-78 с.
40. Мілевська О. П. Семантична домінанта сприймання слова у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2020. Вип. 10. С. 72–81.
41. Молошна І. А. Особливості розвитку лексико-граматичної сторони мовлення із загальним недорозвитком мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації : матеріали V Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції*. Суми : ФОП Цьома С. П., 2016. С. 119–123.
42. Мурашова І. Розмежування понять «загальний недорозвиток мовлення» та «системний недорозвиток мовлення». *Педагогічний ІМІДЖ* 14, вип. 1 (2020): 78–91. <http://dx.doi.org/10.32343/2409-5052-2020-14-1-78-91>.
43. Трофименко Л. І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку: монографія . Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 104 с.
44. Олефір О. І. Корекція лексичної складової мовлення у молодших школярів із тяжкими мовленнєвими вадами на уроках читання

[Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Олефір Ольга Іванівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2015. 17 с.

45. Основи спеціальної та інклюзивної педагогіки : навч. посіб. / Ю. Бойчук, К. Васильєва ; ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ, 2018. 337 с

46. Потапенко С. Дидактичні особливості використання наочності у розвитку словника дітей з загальним недорозвиненням мовлення. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2022. Т. 10. №. 4. С. 37-41.

47. П'яткова Н. Г. Формування граматичної будови мовлення в дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. *Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації: матеріали I Всеукраїнської студентської науковопрактичної конференції*. Суми: ФОП Цьома С.П., 2017. с. 99-102

48. Решетар Н. В. Поведінка та мовленнєвий розвиток дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Логопедичний вісник*. 2019. № 4. С. 89–97.

49. Рібцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ [програмно-метод. комплекс] / Юлія Валентинівна Рібцун. К. : Освіта України, 2011. С. 47–50.

50. Рібцун Ю. В. Організація та проведення у логопедичній групі ігор з правилами. Сучасні проблеми логопедії та реабілітації : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конференції. Суми : Вид-во Су ДПУ імені А. С. Макаренка, 2012. С. 47–53.

51. Рібцун Ю. В. Сходінками правильного мовлення : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 240 с.

52. Рибальченко І. Системний підхід до формування мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей дітей молодшого шкільного віку. *Науковий простір студента: пошуки і знахідки: матеріали IX*

Всеукраїнської науковопрактичної студентської інтернет-конференції: збірник тез. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2022. С.205-213.

53. Спеціальна освіта: наукові пошуки майбутніх фахівців : збірник студентських наукових публікацій / відп. редактор М.К. Шеремет. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2022. Вип. 4. 90 с.

54. Стахова Л.Л. Рухлива гра як засіб корекції порушень мовлення на логопедичних заняттях. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2018. Випуск 61. С. 285 - 292

55. Степанова О., Гнатюк О. Корекція комунікативної сфери дітей із ЗНМ. Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти: зб. матер. III Міжнародних педагогічних читань пам'яті професора Т.І.Поніманської. Рівне. 2020. С. 239-241

56. Соботович Є. Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини дошкільного віку. *Дефектологія*. 2003. №2. С.2-11.

57. Сюгай Є. В., Чекан О. І. Діти із загальним недорозвитком мовлення, їх рівні. *Сучасні тенденції розвитку науки й освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів*: збірник тез доповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції. Мукачево : Вид-во МДУ. 2020. С. 220-223.

58. Тищенко В. В. Класифікації порушень мовленнєвого розвитку: сучасний стан, протиріччя та шляхи їх усунення. Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Корекційна педагогіка і спеціальна психологія. 2016. №29. С. 112-118.

59. Трофименко Л.І. Механізми засвоєння лексико-граматичних одиниць мови учнями молодшого шкільного віку із нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання*. 2013. С. 9 – 13.

60. Трофименко Л. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II-III ступенів. *Дефектологія*. 2007. №3. С.34-40.
61. Федорова Н., Воробйова В. Розвиток комунікативних навичок дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти: зб. матер. III Міжнародних педагогічних читань пам'яті професора Т.І.Поніманської*. Рівне. 2020. С. 253-255.
62. Чекан О. І., Дочинець Г. Д., Вовчок В. М. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗНМ в ігровій діяльності. *Наука майбутнього: збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених*. Мукачево : РВВ МДУ. 2022. Випуск 1(9). С. 163-169
63. Чекан О., Барна Х., Кас'яненко О. Концептуальні засади розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗНМ в ігровій діяльності. Сучасні тенденції розвитку науки й освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів : збірник тез доповідей за матеріалами II Міжнародної науковопрактичної конференції (12-13 травня 2022 р., м. Мукачево). Мукачево : Вид-во МДУ. 2022. С.213-215.
64. Чекан О., Барна Х., Кас'яненко О. Концептуальні засади розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗНМ в ігровій діяльності. *Acta Paedagogika Volyniensis*.. 2022. №3. С.145-150.
65. Шеремет М.К., Тарасун В.В., Конопляста С.Ю. Логопедія: підручник / за ред. М. К. Шеремет. П'яте видання. Київ: «Слово», 2018. 856 с.
66. Шостак О.О. Дидактичні ігри як засіб збагачення словника в дітей із ЗНМ. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Т.1. Вип. 70. С. 68–70.
67. Яремчук О. Я., Кравченко К. Л. Загальне недорозвинення мовлення у дітей дошкільного віку: особливості та корекція. *Актуальні проблеми розвитку педагогічної освіти: інновації та традиції*. Вінниця, 2023. С. 56–60.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Заняття

корекційно-розвивальної програми «Світ гри та спілкування».

Заняття 1. «Знайомство у світі гри та спілкування»

Мета: створення доброзичливої атмосфери в групі; ознайомлення з колом інтересів учасників; укладання «контракту спілкування»; стимуляція мовленнєвої активності та розвитку діалогічних умінь.

Обладнання: бейджики, стікери, фломастери, маркери, папір А4, музичний супровід.

Хід заняття

Привітання і вступне слово. Тренер вітає учнів, пропонує кожному вигадати для себе «мовленнєве ім'я» — назвати своє ім'я та додати до нього слово, яке починається з тієї ж букви (наприклад: *Марина–мрійлива, Сашико–сміливий*). Це допомагає одночасно тренувати артикуляцію та словниковий запас.

Вправа «Плутанка» (адаптація)

Мета: згуртувати учасників, створити довіру.

Додаткове мовленнєве завдання: після «розплутування» кожен учасник складає коротке речення «Що мені допомогло знайти вихід?» (*Я попросив поради, Я уважно слухав*).

Інформаційне повідомлення. Діти записують на стікерах свої очікування від занять у формі простих речень (*Я хочу навчитися гарно розповідати казки, Я хочу говорити чітко, Я хочу вміти спілкуватися з друзями*). Стікери прикріплюють у «Скриньку очікувань».

Правила групи («Наш мовленнєвий контракт»). Разом із тренером діти складають правила спілкування у вигляді коротких висловлювань (на кшталт *Я слухаю інших, Я говорю по черзі, Я називаю друзів на ім'я*). Кожне правило проговорюється хором.

Вправа «Інтерв'ю» (адаптація)

У парах діти задають одне одному прості запитання (за картками-підказками: *Як тебе звати?, Що ти любиш робити?, Яку гру ти любиш найбільше?*).

Потім кожен презентує партнера групі у 2–3 реченнях.

Вправа «Я людина...» (мовленнєва адаптація)

Дитина виходить у центр і каже: *Я людина, яка любить ... (співати, малювати, грати)*.

Якщо інші відчують, що це теж про них, вони міняються місцями.

Мовленнєва мета: тренування простих розгорнутих речень із займенником «я»

Вправа «Автопортрет-символ» (арт-терапія + мовлення)

Діти малюють символічний автопортрет і придумують назву.

Потім презентують: *Це мій портрет. Я назвав його... Бо я люблю...*

Підсумкове коло. Кожен учасник завершує речення:

Сьогодні я дізнався...

Мені найбільше сподобалося...

Заняття 2. «Я і мої слова»

Мета: формування усвідомлення власної мовленнєвої активності, розвиток уміння добирати точні слова для опису предметів, явищ, почуттів, стимуляція розширення словникового запасу.

Обладнання: картки з малюнками предметів і тварин, набір карток-емоцій, м'яч, музичний супровід.

Хід заняття.

Логопед вітає дітей, створюючи позитивний настрій, і пропонує розпочати з гри «Слово–відлуння»: педагог називає слово (наприклад, «ліс»), а діти по черзі добирають асоціації («дерева», «гриб», «пташка»). Це завдання активізує словниковий запас та сприяє розвитку уваги.

Далі проводиться вправа «Скажи одним словом»: учитель описує предмет кількома ознаками («Воно кругле, червоне, його їдять»), а діти відгадують («яблуко»). Після кожної відповіді логопед просить скласти з цим словом просте речення, а згодом і короткий діалог, що сприяє формуванню граматично правильних висловлювань.

Гра «Відгадай за описом»

Наступний етап – гра «Відгадай за описом»: діти отримують картки із зображеннями й по черзі описують малюнок, не називаючи його напряму, а група відгадує. Логопед допомагає добирати прикметники, уточнює формулювання, заохочує до розгорнутих речень. Для емоційної розрядки використовується рухлива гра з м'ячем: дитина називає слово й кидає м'яч іншому, який має швидко підібрати до нього антонім або синонім.

Вправа «Моє слово сьогодні»

Завершується заняття вправою з картками-емоціями «Моє слово сьогодні»: кожна дитина обирає картинку, що відповідає її настрою, і формулює речення «Моє слово сьогодні – ..., бо я ...» (наприклад: «Моє слово сьогодні – радість, бо я навчився складати речення»).

У підсумковому колі всі діти діляться одним новим словом, яке вони запам'ятали, і тим, що їм найбільше сподобалося під час заняття.

Заняття 3. «Будуємо речення»

Мета: розвиток уміння будувати граматично правильні речення; формування навичок поєднувати слова у логічно завершені висловлювання; стимуляція мовленнєвої активності через ігрові ситуації.

Обладнання: картки з предметними малюнками, набір картинок із зображенням дій («хлопчик читає», «кіт спить», «дівчинка малює»),

магнітна дошка або фліпчарт, конструктор «Хто? що робить? де?», музичний супровід.

Хід заняття.

Привітання. Логопед пропонує дітям коротке римоване вітання, яке група повторює хором («Ми говоримо всі разом – буде весело нам з часом!»). Це налаштовує на спільну роботу та створює позитивну атмосферу.

Вправа «Хто? що робить?».

Логопед показує дітям картки з персонажами та діями. Діти складають прості речення, наприклад: «Хлопчик читає книжку», «Кіт спить на стільці». Після цього завдання ускладнюється: потрібно додати обставину місця чи часу («Хлопчик читає книжку ввечері»). Мовленнєва мета – тренування граматично правильної побудови речення.

Гра «Будуємо разом».

Кожна дитина по черзі додає слово до речення, яке починає логопед. Наприклад: «На галявині...» – наступний учасник додає «грає», інший – «маленький», ще хтось – «песик». Виходить: «На галявині грає маленький песик». Це завдання розвиває навички співпраці, узгодження слів та фантазію.

Вправа «Склади речення з картинкою».

Діти отримують індивідуальні малюнки й мають скласти з ними речення. Потім кілька учасників читають свої речення вголос, а логопед разом із групою допомагає зробити їх більш розгорнутими.

Руханка «Речення-ланцюжок». Логопед кидає м'яч дитині, називаючи слово («дівчинка»). Дитина додає наступне слово («дівчинка малює») і кидає м'яч далі. Кожен учасник додає по одному слову, утворюючи довге граматично правильне речення.

Підсумкове коло.

Діти по черзі завершують фразу: «Сьогодні я навчився будувати речення про...». Логопед узагальнює результати, підкреслюючи успіхи кожного.

ДОДАТОК Б

Ігри для розвитку зв'язних мовленнєвих навичок дітей
шкільного віку із ЗНМ**Дидактична гра «Скажи одним словом»**

Мета: Розвиток узагальнювальної функції мовлення, розширення словникового запасу, формування вміння класифікувати предмети за родовими ознаками.

Хід гри: Додаток показує на екрані кілька картинок, які належать до однієї групи (наприклад, морква, картопля, помідор). Голосовий супровід запитує: "Як назвати все це одним словом?". Після паузи дитина має дати відповідь. Якщо відповідь правильна, з'являється анімація, що підтверджує успіх. Якщо ні — додаток пропонує підказку або повторює запитання.

Дії дитини: Дитина розглядає зображення, аналізує їхні спільні ознаки та дає узагальнену назву. Відповідь може бути озвучена голосом або обрана з кількох запропонованих варіантів на екрані.

Результат: Дитина вчиться об'єднувати об'єкти в групи, розвиває логічне мислення та збагачує активний словниковий запас. Це допомагає подолати труднощі з класифікацією, характерні для дітей із ЗНМ.

Мовленнєво-ігрова вправа «Хто? Що робить? Де?»

Мета: Формування навичок побудови простих речень, розвиток граматичної будови мовлення та вміння відповідати на запитання.

Хід гри: На екрані з'являється анімована сцена (наприклад, кіт спить на дивані). Додаток послідовно ставить запитання:

"Хто?" (дитина відповідає: "Кіт")

"Що робить?" (дитина відповідає: "Спить")

"Де?" (дитина відповідає: "На дивані") Після цього додаток пропонує дитині об'єднати всі відповіді в одне речення: "Склади повне речення про те, що ти бачиш".

Дії дитини: Дитина аналізує зображення, виділяє головні компоненти сюжету та послідовно відповідає на запитання, а потім самостійно складає коротке речення.

Результат: Дитина вчиться будувати речення, використовуючи правильну послідовність слів, що допомагає подолати проблеми з синтаксисом. Вправа тренує вміння відповідати на запитання, формуючи основу для діалогічного мовлення.

Сюжетно-рольова гра «У магазині»

Мета: Розвиток діалогічного мовлення, вміння будувати діалог відповідно до ситуації, збагачення словника побутової лексики.

Хід гри: Додаток пропонує дитині обрати роль: **продавця** або **покупця**.

Роль покупця: Дитина обирає товари на віртуальних полицях. Додаток пропонує сценарій діалогу, наприклад: "Привітайся з продавцем", "Попроси купити яблука", "Запитай, скільки вони коштують". Кожне речення дитина має озвучити.

Роль продавця: Дитина "продає" обрані товари, відповідаючи на запитання покупця. Додаток допомагає, пропонуючи можливі репліки: "Здрастуйте!", "Дякую за покупку!".

Дії дитини: Дитина активно бере участь у діалозі, виконуючи рольові інструкції та озвучуючи фрази. Використання мікрофона дозволяє додатку розпізнавати мовлення та надавати зворотний зв'язок.

Результат: Дитина вчиться використовувати мовленнєві кліше в повсякденних ситуаціях, розвиває вміння підтримувати розмову, формує навички комунікації. Це допомагає подолати комунікативні бар'єри та покращити соціальну адаптацію.